

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ**

Διπλωματική Εργασία

**Θέμα: " Πολιτισμική κατασκευή της «Ευρώπης»: δημιουργία μιας κοινής
ευρωπαϊκής ταυτότητας και ενός κοινού ευρωπαϊκού πολιτισμού, ο ρόλος και τα
όρια του έθνους – κράτους και η θέση των μεταναστών και των προσφύγων στο
πλαίσιο της Ε.Ε.»**

Επιβλέποντες: Γιαλούρη Ελεάνα

Αγγελίδου Αλίκη

Μακρής Γεράσιμος

Βεργίνη Σοφία

5206M010

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2008

Περιεχόμενα

1. Πρόλογος.....	2
2. Η «Ευρώπη» στο χώρο και στο χρόνο.....	4
3. Η ανακάλυψη μιας νέας Ευρώπης το δεύτερο μισό του 20 ^{ου} αιώνα.....	13
4. Ευρωπαϊκά προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης.....	19
5. Το πρόγραμμα Erasmus.....	24
6. Επίλογος.....	37
7. Παράρτημα.....	39
8. Βιβλιογραφία.....	43

1. Πρόλογος

Το κείμενο αυτό θα επικεντρωθεί στην πολιτισμική κατασκευή της «Ευρώπης» με βάση τις διαδικασίες ενοποίησης που προωθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ένας υπερεθνικός σχηματισμός ή μια νεωτερική συμμαχία πολλών εθνών – κρατών στον ευρωπαϊκό χώρο. Ως μια υπερεθνική ένωση κρατών έχει θέσει πολλούς στόχους και πολιτικές που θα συμβάλλουν στην ενοποίηση όλων αυτών των διαφορετικών κρατών και μέχρι σήμερα έχει δώσει περισσότερη βαρύτητα σε οικονομικά και νομισματικά θέματα, με πιο πρόσφατο γεγονός την εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος, του ευρώ, το οποίο μέχρι στιγμής έχουν υιοθετήσει 15 κράτη – μέλη. Το όνομα του νέου νομίσματος, «ευρώ», δείχνει την τάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης να συνδέσει το νέο νόμισμα με το χώρο της Ευρώπης και επίσης δείχνει ότι το νέο νόμισμα δημιουργήθηκε γιατί ακριβώς υπάρχει μια οικονομική ένωση κρατών, η Ευρωπαϊκή Ένωση που χρειάζεται το νέο νόμισμα.

Για πολλές δεκαετίες, τα νομισματικά και οικονομικά θέματα και οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης γύρω από αυτά ήταν στο επίκεντρο της προσοχής και από την πλευρά της Ένωσης και από την πλευρά των πολιτών των κρατών – μελών της, αλλά, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, και από τη διεθνή κοινότητα. Εκτός, όμως, από τις οικονομικές πολιτικές, η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί κοινές πολιτικές σε πολλούς και διαφορετικούς τομείς άσκησης πολιτικής, όπως είναι το περιβάλλον, οι μεταφορές, η δημόσια υγεία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η δικαιοσύνη, ο πολιτισμός, η εκπαίδευση. Και εάν δεχτούμε το επιχείρημα ότι η ιδέα της τελωνειακής ένωσης αρχικά και στη συνέχεια της οικονομικής και νομισματικής ένωσης θα μπορούσε να εξασφαλίσει πιο ευνοϊκές συνθήκες διαβίωσης στους πολίτες των μεταπολεμικών κοινωνιών και ανάπτυξη της οικονομίας της κάθε χώρας, η Ευρωπαϊκή Ένωση ευκολότερα εξασφαλίζει νομιμότητα και συναίνεση από την πλευρά των πολιτών στους οποίους απευθύνεται. Αυτό δε σημαίνει ότι η οικονομική ενοποίηση ήταν ένας εύκολος στόχος που επιτεύχθηκε χωρίς αντιρρήσεις ή συγκρούσεις. Ακόμη δεν έχει ολοκληρωθεί και επίσης τα μέχρι στιγμής αποτελέσματα αμφισβητούνται έντονα.

Εάν οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πεδίο της ενοποίησης των αγορών και των οικονομιών των κρατών – μελών που την απαρτίζουν έχουν υλοποιηθεί δύσκολα και έχουν δεχθεί μεγάλη κριτική από πολλές κατευθύνσεις, τότε οι πολιτικές ενοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε άλλους τομείς, όπως είναι για παράδειγμα η μελλοντική πολιτική ενοποίηση φαντάζουν στόχοι μακρινοί και ίσως

ακατόρθωτοι. Όπως σχολιάζει ο γερμανός φιλόσοφος και κοινωνιολόγος Jürgen Habermas (Habermas 2003:45) με την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ «η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να εξελιχθεί έτσι ώστε να μην είναι απλώς μια οικονομική κοινότητα που λειτουργεί. Αλλά σε μια πολιτικά ενωμένη Ευρώπη θα πρέπει να λαμβάνονται σε πολλά πεδία της πολιτικής, ..., αποφάσεις που θα είναι εξίσου δεσμευτικές για όλα τα μέλη...». Και στη συνέχεια του κειμένου του αναφέρει «πρέπει να αναπτύξουμε μια πολιτική δημοσιότητα ευρωπαϊκών διαστάσεων και μια κοινή πολιτική κουλτούρα. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο κοινωνίας που ξεπερνά τα εθνικά όρια των κοινωνιών πρέπει μέσα από ένα προ πολλού υπαρκτό σύμπλεγμα συμφερόντων να δημιουργηθεί μια συνείδηση ότι ανήκουμε στο ίδιο όλον». (Habermas 2003:46).

Πράγματι, η Ευρωπαϊκή Ένωση επιχειρεί να δημιουργήσει μια συνείδηση ότι όλοι οι πολίτες των κρατών – μελών που την απαρτίζουν ανήκουν στο ίδιο όλο και μάλιστα στο ίδιο ευρωπαϊκό όλο. Με τον τρόπο αυτό αμβλύνονται τα χάσματα νομιμότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εξασφαλίζεται η συναίνεση των πολιτών και η αποδοχή των πολιτικών της.

Στο κείμενο αυτό θα εξετάσω την δημιουργία μιας ευρωπαϊκής συνείδησης και μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας με βάση το πρόγραμμα Erasmus της ΕΕ και τον επίσημο λόγο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφορικά με το πρόγραμμα αυτό. Επιπλέον θα αναφερθώ και στις εμπειρίες κάποιων από τους φοιτητές που συμμετείχαν στο πρόγραμμα και οι οποίοι δέχτηκαν να πουν τις απόψεις τους γύρω από το πρόγραμμα και την Ευρώπη, εάν αυτοί οι φοιτητές αισθάνονται «ευρωπαίοι» σύμφωνα με τον κυρίαρχο λόγο περί «ευρωπαϊκότητας» ή εάν αντιστέφουν ή απορρίπτουν αυτό τον λόγο.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας θα γίνει αναφορά στη σημασία της έννοιας της «Ευρώπης» σε διαφορετικές χρονικές περιόδους και σε διαφορετικά ιστορικά συμφραζόμενα. Στη συνέχεια θα αναφερθώ στο πως η Ευρωπαϊκή Ένωση κατασκεύασε τον εαυτό της, την ιστορία της και την ταυτότητα της. Στο τρίτο μέρος της εργασίας θα επικεντρωθώ στο πρόγραμμα Erasmus και θα προσπαθήσω να συνδέσω τα δεδομένα των συνεντεύξεων με τα θεωρητικά ζητήματα που αναφέρονται στα δύο πρώτα μέρη.

2. Η «Ευρώπη» στο χώρο και στο χρόνο

Ο ευρωπαϊκός χώρος σήμερα στον καθημερινό λόγο ή και στον τύπο ταυτίζεται λιγότερο ή περισσότερο με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η ίδια η Ευρωπαϊκή Ένωση χρησιμοποιεί συχνά τον όρο «Ευρώπη» όταν θέλει να μιλήσει για τον εαυτό της αντί του όρου «Ευρωπαϊκή Ένωση». Ένας από τους κύριους στόχους της ΕΕ και ζωτικής σημασίας για την ίδια την ύπαρξή της είναι η συνεχόμενη προβολή της ενότητάς της. Έχει προσπαθήσει, όμως, να προβάλλει την ενότητά της με ένα παράδοξο τρόπο. Ισχυρίζεται ότι η ενότητα αυτή μπορεί να υπάρξει παρά τις διαφορές που έχουν τα κράτη – μέλη και οι διαφορετικοί πολιτισμοί. Μάλιστα το έμβλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ένα από τα επίσημα σύμβολά της, είναι το «Ενότητα στην Ποικιλομορφία»¹.

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι μια διαδικασία σε εξέλιξη. Ο ιστορικός Γιώργος Κόκκινος (Κόκκινος 2000:125) αναφέρει ότι οι θεωρίες της ευρωπαϊκής ενοποίησης επικεντρώνονται σε δύο, κυρίως, προσεγγίσεις της «ευρωπαϊκής ταυτότητας». Από τη μία πλευρά η πολιτισμική ετερογένεια και πολυμορφία του ευρωπαϊκού κόσμου θεωρείται ότι είναι το κατ' εξοχήν χαρακτηριστικό της ιδιαίτερης ταυτότητας του ευρωπαίου πολίτη. Από την άλλη πλευρά, εκλαμβάνεται ως δεδομένη η ύπαρξη μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας που πρέπει να αντιπαρατεθεί με την εκάστοτε ετερότητα. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο συγγραφέας η συνειδητοποίηση της ενότητας των δυτικοευρωπαϊκών εθνών *«λαμβάνει τη μορφή «αυτο – υποστασιοποίησης» και υπερτίμησης της Δύσης έναντι του δήθεν οντολογικά υποδεέστερου και ιστορικά υπολειπόμενου «Άλλου». Τον ρόλο του «Άλλου» διαδραμάτισαν διαδοχικά η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, οι Άραβες, οι Τούρκοι, οι ινδιάνικοι πληθυσμοί της αμερικανικής ηπείρου, οι Ρώσοι, οι βαλκανικοί λαοί, οι*

¹ Τα σύμβολα της ΕΕ είναι η σημαία, σε μπλε χρώμα με ένα κύκλο από κίτρινα αστέρια που συμβολίζουν τα ιδεώδη της Ευρώπης, την αλληλεγγύη και αρμονία μεταξύ των λαών της, η 9^η Μαΐου, η Ημέρα της Ευρώπης, η οποία γιορτάζεται ως η γενέθλια ημέρα της ΕΕ, ο ευρωπαϊκός ύμνος, η μελωδία του οποίου προέρχεται από την Ενάτη Συμφωνία του Μπετόβεν. (Τα σύμβολα αυτά υπάρχουν και στον επίσημο κόμβο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (<http://europa.eu>) που δίνει τη δυνατότητα στους χρήστες του να παρακολουθήσουν της επικαιρότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να πληροφορηθούν σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση (Πηγή: http://europa.eu/abc/symbols/index_el.htm)

λαοί της κίνας και της Άπω Ανατολής, οι έγχρωμοι πληθυσμοί κ.λπ.» (Κόκκινος 2000:127).

Σήμερα η ποικιλομορφία και η διαφορά στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι καλοδεχούμενες ως στοιχείο ενότητας και όχι διχασμού. Αυτό δε σημαίνει ότι υπάρχει μόνο ποικιλομορφία και ότι όλα τα κράτη – μέλη της ΕΕ δεν μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά. Από την ίδρυσή της η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει πληροφορήσει τους πολίτες της ότι μια τέτοια ένωση είναι δυνατή λόγω των κοινών τους χαρακτηριστικών, της κοινής ιστορίας, του κοινού πολιτισμού, των κοινών οικονομικών και πολιτικών δομών. Στη μακρά ιστορία της Ευρώπης πολλές φορές τα γεγονότα οδήγησαν σε σύντομες ενώσεις ή συμμαχίες των εκάστοτε κρατών ή λαών, που εστίαζαν κυρίως στα κοινά που είχαν ή στις κοινές επιδιώξεις και συμφέροντα. Σήμερα η Ευρωπαϊκή Ένωση, προβάλλει και τις διαφορές των λαών ως συστατικό στοιχείο που θα συμβάλλει εν τέλει στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Η έννοια της «Ευρώπης» ανά τους αιώνες υπήρξε ρευστή και μεταβαλλόμενη. Η έννοια αυτή όπως έχουν επισημάνει πολλοί συγγραφείς έχει να κάνει με το τι κάθε κάθε φορά η Ευρώπη είχε απέναντί της και το έβλεπε ως κάτι τελείως διαφορετικό και ξένο προς τον εαυτό της. Αυτό βεβαίως ισχύει και σήμερα.

Ο κοινωνιολόγος Gerard Delanty (Delanty 1995: 1) επισημαίνει ότι η «Ευρώπη» είναι μια ιδέα που βρίσκεται σε μια διαδικασία επινόησης και επανα-επινόησης ανάλογα με την πίεση που της ασκούν οι νέες συλλογικές ταυτότητες, οι οποίες και καθορίζουν την κυριαρχία του κέντρου, έναντι της περιφέρειας. Η επινόηση της ιδέας της Ευρώπης, ανάλογα με τα εκάστοτε συμφραζόμενα, προσφέρει κατά το συγγραφέα τόσο μια προσωπική όσο και μια συλλογική ταυτότητα. Επιπλέον, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι εφόσον η Ευρώπη είναι μια ιδέα όσο και μια πραγματικότητα *«δεν είναι δυνατόν να δούμε την ευρωπαϊκή ιστορία ως την σταδιακή ενσωμάτωση μιας μεγάλης ενοποιητικής ιδέας, εφόσον οι ιδέες είναι και οι ίδιες προϊόντα της ιστορίας»*. Και επιπρόσθετα, σύμφωνα με το συγγραφέα η ευρωπαϊκή ιδέα είναι προϊόν σύγκρουσης και όχι συναίνεσης. (Delanty 1995:2).

Οι κοινωνικοί ανθρωπολόγοι Goddard, Llobera και Shore (Goddard, Llobera και Shore 1996: 24) επισημαίνουν ότι η Ευρώπη θα μπορούσε να θεωρηθεί μια ενότητα εαν λάβει κανείς υπόψη την αυξανόμενη αλληλοεξάρτηση των ευρωπαϊκών κρατών και την αυξανόμενη ανταλλαγή πληροφοριών είτε μέσω των μέσων ενημέρωσης είτε μέσω προσωπικής επαφής λόγω τουρισμού, εργασίας, σπουδών. Οι εξελίξεις αυτές λαμβάνουν χώρα σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά ειδικά στο χώρο της

Ευρώπης προωθούνται και από τις Συνθήκες της ΕΕ. (Goddard, Llobera, Shore 1996:24)

Η ιδέα της «Ευρώπης» έχει διαφορετικό νόημα και περιεχόμενο ανάλογα με την εποχή την οποία εξετάζουμε. Από ιστορική σκοπιά, ο ιστορικός Gunnar Hering (Hering 1996: 32), επισημαίνει ότι η συγκρότηση της ιδέας της «Ευρώπης» αρχίζει να έχει νόημα *«όταν συνδυάστηκαν τα βασικά συστατικά στοιχεία»*, που είναι όπως αναφέρει² *«ο αρχαίος ρωμαϊκός και ελληνικός κόσμος, ο χριστιανισμός και η γεωγραφική διεύρυνση πέρα από το μεσογειακό κόσμο της αρχαιότητας»* και οι αρχές της ευρωπαϊκής ιστορίας θα μπορούσαν να εντοπιστούν το χρονικό διάστημα μεταξύ του 5^{ου} και 8^{ου} μ. Χ. αιώνα..

Κατά τον Hering γύρω στο 400 μ. Χ. πολλοί συγγραφείς του μεσογειακού χώρου αναφέρουν τη λέξη «Ευρώπη» για τις ρωμαϊκές πόλεις στη Βόρεια Γαλλία, ενώ δύο αιώνες αργότερα ο ίδιος όρος χρησιμοποιείται από μοναχούς της Καθολικής Εκκλησίας για να δηλώσει το χώρο βόρεια από τις Άλπεις. Σύμφωνα με το συγγραφέα το αίσθημα ιστορικής ενότητας των τότε Ευρωπαίων εκφράζεται για πρώτη φορά μετά τη νίκη του Karl Mantell επί των Αράβων το 732.

Στη συνέχεια του κειμένου του υποστηρίζει ότι κατά τον Μεσαίωνα ο όρος Ευρώπη για το μέσο άνθρωπο τότε αναφέρονταν σε χώρες όπως η Ιταλία, η Γερμανία και η Γαλλία ενώ μέχρι τον ύστερο μεσαίωνα οι άνθρωποι που κατοικούσαν στις χώρες αυτές βαθμιαία βίωναν αυτή την ευρωπαϊκή ενότητα. Την περίοδο αυτή σημαντικό ρόλο έχει και η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, η οποία αντιπροσωπεύει το πνευματικό κέντρο της Ευρώπης και διαμορφώνει μια παιδεία με βάση τη θρησκεία, τη φιλοσοφία και τη λατινική γλώσσα.

Ο Hering τονίζει ιδιαίτερα τη σημασία της πίστης στον Πάπα ως στοιχείο ενότητας της Ευρώπης. Τα κοινά τους στοιχεία οι ευρωπαίοι εκείνης της εποχής τα συνειδητοποίησαν όταν ήρθαν σε επαφή με ξένους πολιτισμούς με διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις, όπως οι Άραβες και οι Τούρκοι. Μερικούς αιώνες αργότερα στη λίστα των «ξένων» προστέθηκαν και οι ιθαγενείς πληθυσμοί της Αμερικής και της Ασίας και όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο συγγραφέας *«απέναντι στους πολιτισμούς αυτούς η Ευρώπη φαινόταν στους ίδιους τους Ευρωπαίους ενιαία, και ως χριστιανική Ευρώπη ως κέντρο του κόσμου...»* (Hering 1996: 32).

² Κατά τον Hering οι περισσότεροι ιστορικοί συμφωνούν με την άποψη αυτή

Ένα άλλο σημαντικό σημείο σταθμός για την διαμόρφωση της ιδέας της Ευρώπης κατά τον Hering είναι ο 16^{ος} αιώνα με τις έντονες θρησκευτικές διαμάχες στο εσωτερικό της Καθολικής Εκκλησίας. Όπως επισημαίνει, ο διαχωρισμός σε καθολικούς και διαμαρτυρομένους δεν στόχευε στο να χωρίσει την Ευρώπη πολιτιστικά αλλά στο να επιβάλλουν οι μεν ή οι δε τη κατά τη γνώμη τους ορθότερη χριστιανική διδαχή. Η παιδεία, οι παραδόσεις, οι κοινωνικές δομές παρέμειναν κοινές. Και απώτερος σκοπός όλων ήταν η διασφάλιση της ειρήνης στον ευρωπαϊκό χώρο³.

Τον 18^ο αιώνα οι διαφωτιστές συγγραφείς συσχετίζουν την ιδέα μιας ενωμένης Ευρώπης με το μέλλον της ανθρωπότητας. Η Ευρώπη αντικατοπτρίζει το ανώτερο στάδιο ανάπτυξης του ανθρώπου από τη σκοπία του πολιτισμού (θρησκεία, ηθική, πολιτειακή οργάνωση) και παράλληλα η ιδέα αυτή ενισχύεται από τη βιολογία του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα που επίσης προβάλλει την ενότητα των ευρωπαίων, αυτή τη φορά ως φυσική ιδιότητα.

Οι πόλεμοι που ξεκίνησε ο Ναπολέων έφεραν μια ακόμη κρίση στην ενότητα της Ευρώπης και μετά την πτώση του η ιδέα της Ευρώπης εμφανίζεται σε διάφορα συμφραζόμενα. Στο πλαίσιο της Ιεράς Συμμαχίας, που προσπάθησε να προωθήσει μοναρχικά καθεστώτα στον ευρωπαϊκό χώρο, στο πλαίσιο της αριστεράς του 18^{ου} αιώνα, που προσπάθησε να προωθήσει εναλλακτικούς τρόπους διακυβέρνησης, ή στο πλαίσιο των κύκλων των ρομαντικών που αποζητούσαν μια αλλαγή νοοτροπίας, μια πνευματική ανανέωση. Στη συνέχεια τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, με τους δύο Παγκόσμιους Πολέμους δεν είναι δυνατή η οποιαδήποτε προσπάθεια για ενότητα των ευρωπαϊκών λαών και, στο τέλος της δεκαετίας του 1950 γίνονται τα πρώτα βήματα για τη δημιουργία ενός τύπου ένωσης (τελωνειακή αρχικά, οικονομική αργότερα και μελλοντικά και πολιτική) που θα περικλείει και θα προβάλλει την ενότητα και τα κοινά γνωρίσματα των χωρών που συμμετέχουν σε αυτή.

Ένας άλλος συγγραφέας ο Stuart Woolf (Woolf 1996: 42) σε μια ανασκόπηση της ιστοριογραφίας αναφορικά με την Ευρώπη, ασκώντας κριτική σε εκείνους που θεωρούν ότι η Ευρώπη υπήρξε μια ενότητα ανά τους αιώνες, υποστηρίζει ότι τα

³ Η διασφάλιση της ειρήνης στο χώρο της Ευρώπης επανέρχεται στη διάρκεια των αιώνων ως βασική διεκδίκηση των εκάστοτε κυβερνήσεων. Η σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση, που δημιουργήθηκε λίγα χρόνια μετά τους δύο Παγκοσμίους Πολέμους, σε μια περίοδο που τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη βρίσκονταν σε πολύ δυσχερή θέση, θα εξασφάλιζε την ειρήνη, τη σταθερότητα και την ευημερία των λαών της

ενοποιητικά στοιχεία προσδιορίζονταν είτε μέσω της ιστορίας των επιμέρους κρατών που βρίσκονται στην ευρωπαϊκή ήπειρο ή μέσω των μεγάλων κινήματων που επηρέασαν την ευρωπαϊκή ιστορία. Όμως, η ενότητα του χώρου και του χρόνου στην περίπτωση της Ευρώπης αποτελεί ένα πολιτισμικό δημιούργημα. Κατά το συγγραφέα, όσον αφορά τα γεωγραφικά σύνορα που και σήμερα αναγνωρίζουμε ως όρια της Ευρώπης, καθορίστηκαν το 18^ο αιώνα. Όσον αφορά την ανάδειξη μιας κοινής συνείδησης ή μιας κοινής ταυτότητας, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι ήταν αποτέλεσμα της επαφής με τον μη ευρωπαϊκό κόσμο, αρχικά με το Ισλάμ, εναντίον του οποίου στράφηκαν οι σταυροφορίες και στη συνέχεια η επαφή με τους πολιτισμούς που έγιναν γνωστοί στην Ευρώπη μέσω των ανακαλύψεων. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «...υπεράνω όλων, η αντίθεση της Ευρώπης με τους νέους κόσμους ήταν το γεγονός που προσέφερε ερείσματα στα γνωρίσματα της ιδιαιτερότητας και της ανωτερότητας, τα οποία συγκρότησαν την εικόνα της Ευρώπης» (Woolf 1996: 42). Τονίζει το γεγονός ότι η ανεπτυγμένη τεχνολογία και η οικονομική ανάπτυξη των κρατών της Ευρώπης σε συνδυασμό με την ολιστική και ενοποιητική αντίληψη του Διαφωτισμού που επέβαλλε τον ευρωπαϊκό πολιτισμό ως πρόοδο, η Ευρώπη εξασφάλισε τη μοναδική ταυτότητά της και τη χρησιμοποίησε για την επιθετική της επέκταση προς όλες τις κατευθύνσεις.

Ο Woolf υποστηρίζει ότι την εποχή του Διαφωτισμού επινοείται ο όρος πολιτισμός στη γαλλική γλώσσα και αναφέρει: «ο όρος ‘ευρωπαϊκός πολιτισμός’ είχε την έννοια της πολιτισμικής παράδοσης και απηχούσε λεκτικά την ιδέα της προόδου της ανθρωπότητας» (Woolf 1996: 45). Συστατικά στοιχεία του ευρωπαϊκού πολιτισμού είναι ο οικονομικός ατομικισμός, που εκφράστηκε κυρίως από φιλελεύθερους οικονομολόγους της εποχής, και οι ιδιαίτερες μορφές κρατικής διακυβέρνησης και κοινωνικότητας. Στο σημείο αυτό ο Woolf αμφισβητεί τόσο την επιβεβαίωση με όρους ιστορικούς της συνέχειας μια τέτοιας πολιτισμικής παράδοσης και επίσης, αναφέρει και την κριτική που έχει ασκηθεί στην παράλειψη του ρόλου της ορθόδοξης χριστιανοσύνης κατά τη διαμόρφωση αυτού του τύπου του ευρωπαϊκού πολιτισμού και ταυτόχρονα την ηγεμονία ενός δυτικού ενοποιητικού μοντέλου και η υποταγή της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων.

Στη συνέχεια της ανάλυσής του, ο συγγραφέας αναφέρει την παρουσία του έθνους – κράτους κατά το 19^ο αιώνα και την ανάγκη που δημιουργήθηκε για τη συγκρότηση μιας εθνικής ταυτότητας και κατ’επέκταση τα στοιχεία εκείνα που ενσωματώνονται και εκείνα που αποκλείονται από τη συγκεκριμένη ταυτότητα. Το

κυρίαρχο έθνος – κράτος που διαμορφώθηκε στη Δυτική Ευρώπη, το κράτος εκείνο που διέθετε ισχυρή διοίκηση και είχε αναδείξει και τα πολιτισμικά του σύμβολα, ταυτίζεται την περίοδο αυτή με την Ευρώπη. Επομένως η Ευρώπη είναι αυτή που ταυτίζεται και με τις ιμπεριαλιστικές πρακτικές των χωρών αυτών και την προσπάθεια διακυβέρνησης του μη ευρωπαϊκού κόσμου. «*Τόσο η Ευρώπη των εθνών – κρατών, όσο και η ευρωπαϊκή πολιτισμική παράδοση είναι δυτικόστροφες ως προς τις απαρχές και τη διαδοχική τους διάδοση*» (Woolf 1996: 51) και συνεχίζει λίγο παρακάτω αναφέροντας ότι «*οι αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι απαρχές των οποίων είναι δυνατό να αναχθούν στο πνευματικό κίνημα του Διαφωτισμού...φέρουν έκτυπη τη σφραγίδα των νικητών*» (Woolf 1996: 51).

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα κατά τον Woolf οι εθνικιστικές υπερβολές στο χώρο της Ευρώπης αντιτίθενται με κάθε αξίωση για την ανωτερότητα του ευρωπαϊκού πολιτισμού και στη συνέχεια ο Ψυχρός Πόλεμος προσφέρει την απαραίτητη ιδεολογική βάση για τη στενότερη συνεργασία των χωρών της Δυτικής Ευρώπης, που επισφραγίσθηκε με τη Συνθήκη της Ρώμης το 1957.

Ένα από τα συμπερασμάτα στα οποία φτάνει ο Woolf είναι ότι η θεωρία μια ευρωπαϊκής ταυτότητας που θεμελιώνεται στο κοινό παρελθόν των λαών της Ευρώπης, είναι μια κατασκευή που προώθησαν οι ιστορικοί.

Και οι δύο συγγραφείς επισημαίνουν ότι σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους η ενότητα της Ευρώπης εκφράστηκε κυρίως ως ενότητα χριστιανών απέναντι στο Ισλάμ. Με την άποψη αυτή φαίνεται να συμφωνεί και ο Roberts ο οποίος (Hall 2003:407) τονίζει, όπως ο Hering, ότι η λέξη «Ευρωπαίος» εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 18^ο αιώνα σε μια αναφορά στη νίκη του Κάρολου Μαντέλου (επί των ισλαμικών δυνάμεων) στην Τουρ. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η πολιτισμική ταυτότητα της Ευρώπης ήταν ουσιαστικά θρησκευτική και χριστιανική. Αναφέρει χαρακτηριστικά ένα απόσπασμα ενός Άγγλου του Purchas ο οποίος έγραφε το 1625: «*η Ευρώπη έμαθε το τρόπο να σκαρφαλώσει στον ουρανό, όχι με μαθηματικές αρχές αλλά με τη θεϊκή αλήθεια*». Η εξάπλωση και η κυριαρχία του Ισλάμ σε περιοχές γύρω από την Ευρώπη οδήγησε στη δημιουργία της ιδέας μιας ενιαίας χριστιανικής Δύσης.

Αναφορικά με τη σχέση Ισλάμ και Ευρώπης, ο κοινωνιολόγος και δημοσιογράφος Άγγελος Ελεφάντης αναφέρει: «*αυτό που σήμερα ονομάζεται Ευρώπη, έτσι όπως προοδευτικά αναδύθηκε από το Μεσαίωνα και δώθε, είναι αδύνατο να το κατανοήσουμε, χωρίς να λάβουμε σοβαρά υπόψη τη συνεχή επαφή ανάμεσα στις δύο όχθες της Μεσογείου, ή χωρίς να πάρουμε υπόψη το Ισλάμ της Κόρδοβας στην*

Ισπανία έως τα χρόνια της Reconquista, και πολλά χρόνια μετά από αυτήν» (Ελεφάντης 1996: 56).

Η σχέση του Ισλάμ με την Ευρώπη, πέρα από τις θρησκευτικές διαφορές, σχετίζεται και με τις κατακτήσεις των Ευρωπαίων στην Αφρική και την Ασία. Εκτός, όμως, από τον ισλαμικό κόσμο οι ευρωπαίοι έβλεπαν και άλλες περιοχές του κόσμου ως διαμετρικά αντίθετες με τους εαυτούς τους. Η επαφή με όλους τους λαούς εκτός Ευρώπης έφερε την ίδια την Ευρώπη σε πλεονεκτική θέση. Είχε ανεπτυγμένη τεχνολογία και οικονομία και μπορούσε να κατακτήσει και να εκμεταλλευτεί τον υπόλοιπο κόσμο. Λόγω αυτών των δυνατοτήτων των λαών της Ευρώπης η αποικιοκρατία επιβλήθηκε και νομιμοποιήθηκε από το ιδεολογικό κατασκεύασμα ότι ο ευρωπαϊκός πολιτισμός είναι ανώτερος όλων. Η αποικιοκρατία στηρίχθηκε κατεξοχήν σε αυτό το επιχείρημα και επίσης πρόβαλλε και τη δύσκολη αποστολή των δυτικών να οδηγήσουν τον υπόλοιπο κόσμο προς τον πολιτισμό. Αυτό περιγράφεται και στο «Βάρος του Λευκού Ανθρώπου» (“The White Man’s Burden”), ένα ποίημα του Άγγλου ποιητή Rudyard Kipling, που δημοσιεύθηκε το 1899. Λόγω του θέματός του και του τίτλου του έκανε δημοφιλή αυτή τη φράση που χρησιμοποιήθηκε στη συνέχεια για να δικαιολογήσει τις επεκτατικές τάσεις της Ευρώπης και της Βορείου Αμερικής. Έγινε συνώνυμο του ευρωκεντρισμού και της ρατσιστικής και στερεοτυπικής αντιμετώπισης του υπόλοιπου κόσμου.

Σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο και θεωρητικό του πολιτισμού Stuart Hall (Hall 2003:407), η «Ευρώπη» ως ενότητα αρχίζει να διαμορφώνεται την εποχή των μεγάλων ανακαλύψεων, τότε που οι λαοί της ευρωπαϊκής ηπείρου ήρθαν σε επαφή με άλλους λαούς, εκείνους της Αμερικής και της Ασίας. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι *«η αυτοαποκαλούμενη μοναδικότητα της Δύσης, ήταν, εν μέρει, προϊόν της επαφής της Ευρώπης και της αυτο-σύγκρισης της με τις λοιπές, μη δυτικές κοινωνίες, πολύ διαφορετικές αναφορικά με την ιστορία τους, την οικολογία τους, τα πρότυπα ανάπτυξης και την κουλτούρα τους, σε σχέση με το ευρωπαϊκό μοντέλο»* (Hall 2003:407). Συνεπώς η ταυτότητα της Δύσης διαμορφώθηκε σε αντιπαράθεση με το μη δυτικό «άλλο».

Οι πολιτικοί φιλόσοφοι Michael Hardt και Antonio Negri (Hardt, Negri 2000: 76) υποστηρίζουν επίσης ότι την περίοδο των ανακαλύψεων, εκτός από την Αμερική η Ευρώπη ανακάλυψε και αυτό που βρισκόταν εκτός αυτής αλλά και τη δυνατότητα να το κατακτήσει.

Ιδεολογικό επακόλουθο της κατάκτησης από τους ευρωπαίους των εδαφών και στη συνέχεια των πληθυσμών που βρίσκονταν εκτός του γεωγραφικού χώρου της Ευρώπης ήταν, εκτός των άλλων, ο διαχωρισμός μεταξύ «Ανατολής» και «Δύσης», που κυριάρχησε για τους επόμενους αιώνες.

Ο κριτικός της λογοτεχνίας Edward Said, στο έργο του «Οριενταλισμός» επεξεργάστηκε τη δημιουργία των εννοιών «Ανατολή» και «Δύση» και τις σημασίες τους. Ο Said (Said 1985:3) υποστηρίζει ότι η «Δύση» επέβαλλε τον εαυτό της, επειδή είχε τη δυνατότητα να το κάνει, ως πολιτισμικά ανώτερο από την Ανατολή και αυτό αντανακλάται και στους λόγους που παράγει η Δύση για την Ανατολή, την ιστορία της, τον πολιτισμό της, τους ανθρώπους της. Μια σειρά κυρίαρχων δυτικών στερεοτυπικών λόγων που δημιούργησαν και αναπαρήγαγαν οι ευρωπαίοι για τους ανατολικούς λαούς (από τους αρχαίους συγγραφείς, τις βιβλικές πηγές, τους μύθους των ταξιδευτών) υιοθετήθηκαν και από τους πολιτικούς και οδήγησαν στη μεταχείριση αυτών των πληθυσμών ως εξωτικών διαφορετικών, κατώτερων. Με τον τρόπο αυτό η «Δύση» παρήγαγε μια σειρά κυρίαρχων λόγων και νοημάτων και δημιούργησε ένα ψευδές «καθεστώς αλήθειας», με όρους Foucault, για την Ανατολή.

Παρά την εκτεταμένη κριτική που δέχτηκε το έργο του Said, παραμένει ένα από αυτά που έχουν ασκήσει μεγάλη επιρροή στον ακαδημαϊκό κλάδο των μετα – αποικιακών σπουδών και στην προβολή των εξουσιαστικών λόγων της Δύσης απέναντι σε όλο τον υπόλοιπο κόσμο.

Η ενότητα των λαών της Δυτικής Ευρώπης δεν αντιπαρατίθεται μόνο με το Ισλάμ ή την Ανατολή. Και στο γεωγραφικό χώρο της ευρωπαϊκής ηπείρου εμφανίζονται λαοί που θεωρήθηκαν, από τους δυτικοευρωπαίους, περιθωριακοί και κατώτεροι. Οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης που με το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου υιοθέτησαν σοσιαλιστικά καθεστάτα θεωρήθηκαν για μισό αιώνα ως ο «άλλος» της Ευρώπης.

Μια ακόμη περίπτωση είναι οι λαοί των Βαλκανίων. Η ιστορικός Maria Todorova (Todorova 1996:62) στο έργο της «Τα Βαλκάνια από την ανακάλυψη στην “κατασκευή” τους» υποστηρίζει ότι στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης οι δυτικοευρωπαίοι κατασκεύασαν μια διαφορετική ταυτότητα, βασισμένη σε αντίθετα από τα δυτικά, χαρακτηριστικά για τους συγκεκριμένους λαούς. Τα Βαλκάνια αν και είναι γεωγραφικά αναπόσπαστο τμήμα της ευρωπαϊκής ηπείρου, υπήρξαν με όρους πολιτισμικούς ο «άλλος» της Ευρώπης. Η Todorova αντλώντας από τη θεωρία του *Οριενταλισμού* του Said, υποστηρίζει ότι ένας αντίστοιχος λόγος (discourse)

διαμορφώθηκε και στην περιοχή των Βαλκανίων. Ο λόγος αυτός προήλθε από τη Δυτική Ευρώπη και προσέδιδε μια σειρά αρνητικών χαρακτηριστικών και στερεοτύπων για τους λαούς των Βαλκανίων, χαρακτηριστικά διαμετρικά αντίθετα με αυτά που η Δυτική Ευρώπη θεωρούσε ότι είναι ευρωπαϊκά. Η συγγραφέας ονομάζει αυτό το ιδεολόγημα «Βαλκανισμό». Ο «Βαλκανισμός» *«απαλλάσσει τη «Δύση» από τις κατηγορίες για ρατσισμό, αποικιοκρατικό πνεύμα, ευρωκεντρισμό και χριστιανική μισαλλοδοξία: στο κάτω – κάτω τα Βαλκάνια ανήκουν στην Ευρώπη, κατοικούνται από Λευκούς και, στην πλειοψηφία τους, είναι χριστιανικά»* (Todoroona 1996:62). Αλλά οι ίδιοι οι Βαλκάνιοι θα θεωρηθούν φυλετικά υποανάπτυκτοι, κατώτεροι και βάρβαροι. Ο «Βαλκανισμός» είναι ο σκοτεινός άλλος του *«δυτικού πολιτισμού ... ένας αντιπολιτισμός, το alter ego της, η σκοτεινή πλευρά στο εσωτερικό της»* (Todoroona 1996:114).

Ο κοινωνιολόγος Adam Burges (Burges 2001: 16) ασκώντας κριτική στους όρους «βαλκανιοποίηση» και «βαλκανισμός» επισημαίνει ότι κατασκευάστηκαν από τη «Δύση» και στην ερμηνεία της ιστορίας αυτών των λαών και των συγκρούσεων *«αγνοούμε το συγκλονιστικό προηγούμενο ότι οι Βαλκανικοί Πόλεμοι «προετοιμάστηκαν στη Δύση». Αντιθέτως, θεωρούμε «εξήγηση» των συγκρούσεων τις υποτιθέμενες «φυλετικές» ιδιαιτερότητες των τοπικών πρωταγωνιστών»*. Η ευθύνη, δηλαδή, μεταφέρεται αποκλειστικά στους λαούς των Βαλκανίων.

Από τη σύντομη αυτή αναφορά σχετικά με τους ποιους θεωρούσε ως μη ευρωπαίους η Ευρώπη ανά τους αιώνες εμφανίζονται αρκετές διαφορές με τους ποιους βλέπει σήμερα ως άλλους.

Ορισμένοι από αυτούς που για αιώνες προσδιορίστηκαν από τον κυρίαρχο δυτικό λόγο ως οι αντιδιαμετρικά «άλλοι» σήμερα θεωρούνται μέρος αυτής ακριβώς της Ευρώπης που κάποτε τους απέρριπτε. Η παρουσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι συνεχόμενες διευρύνσεις έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο σε αυτό το γεγονός. Με τη διεύρυνση του 2004 και την επέκταση της διεύρυνσης το 2007, χώρες που ανήκαν μέχρι πριν λίγα χρόνια στο λεγόμενο Ανατολικό Μπλοκ έγιναν ισότιμα μέλη της ΕΕ. Χώρες δορυφόροι της Σοβιετικής Ένωσης, τρεις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες και τρεις χώρες των Βαλκανίων. Οι παραδοσιακά «ξένοι», οι βαλκάνιοι και οι λαοί των πρώην κομμουνιστικών καθεστώτων εμφανίζονται ισότιμοι συνομιλητές των δυτικοευρωπαίων και αυτοπροσδιορίζονται επίσης ως «ευρωπαίοι».

3. Η ανακάλυψη μιας νέας Ευρώπης το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα

Η Ευρωπαϊκή Ένωση μετρά ήδη πενήντα χρόνια ζωής⁴. Μέσω της Ευρωπαϊκής Ένωσης η Ευρώπη ανακαλύπτεται ξανά και ανακατασκευάζεται. Επιπλέον *επινοεί την παράδοσή* της, με όρους Hobsbawm και Ranger⁵. Η Ευρωπαϊκή Ένωση επιθυμεί

⁴ Η υλοποίηση της ιδέας μιας ενιαίας Ευρώπης με τη μορφή που έχει σήμερα, ξεκινά με τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και την υπογραφή της Συνθήκης του Παρισιού, τον Απρίλιο του 1951, όπου επικυρώνεται η διακήρυξη Schuman, η οποία πρότεινε την ίδρυση μιας Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ). Με την ΕΚΑΧ ενισχύεται η αλληλεγγύη μεταξύ της Γερμανίας και της Γαλλίας, των δύο χωρών που η βιομηχανία τους στηριζόταν στα κοιτάσματα άνθρακα και χάλυβα και μια τέτοια συνεργασία απομακρύνει τα σενάρια νέου πολέμου. Τη Συνθήκη υπογράφουν το Βέλγιο, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, η Γαλλία, η Ιταλία, το Λουξεμβούργο και οι Κάτω Χώρες και με τον τρόπο αυτό δημιουργείται μια κοινή αγορά άνθρακα και χάλυβα μεταξύ αυτών των χωρών.

Η ιδρυτική Συνθήκη της σημερινής Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Συνθήκη της Ρώμης υπεγράφη το 1957 από τα έξι κράτη της ΕΚΑΧ και προτείνει τη δημιουργία της ΕΟΚ (Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα), όπου θα υπάρχει μια ευρύτερη κοινή αγορά μεταξύ των χωρών αυτών σε προϊόντα και υπηρεσίες. Η επιτυχία της ίδρυσης της ΕΟΚ οδηγεί στην πρώτη διεύρυνση το 1973, όπου η Δανία, η Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο γίνονται μέλη της. Η προσχώρηση νέων μελών συνεχίζεται και το 1981 προσχωρεί η Ελλάδα, το 1986, η Ισπανία και η Πορτογαλία. Με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη που υπεγράφη το 1986 από τα μέχρι τότε μέλη της ΕΟΚ οδηγεί στη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΚ) και προωθεί μια οικονομική όσο και μια πολιτική ένωση, στόχοι που επικυρώνονται με τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992. Η Συνθήκη αυτή είναι πολύ σημαντική για την πορεία της ένωσης, διότι δημιουργεί την οικονομική αλλά και νομισματική ένωση των χωρών που συμμετέχουν και παράλληλα θεσπίζει νέες πολιτικές αναφορικά με τα θέματα του πολιτισμού και της εκπαίδευσης. Εν τω μεταξύ, το 1995 τρεις ακόμη χώρες γίνονται μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, η Σουηδία, η Φινλανδία και η Αυστρία.

Οι δύο επόμενες Συνθήκες, αυτές του Άμστερνταμ το 1997 και της Νίκαιας το 2001 καθορίζουν θεσμικά θέματα που αφορούν τη λειτουργία της ένωσης. Το 2004 δέκα νέα κράτη γίνονται πλήρη μέλη της ένωσης, η Σλοβενία, η Δημοκρατία της Τσεχίας, η Σλοβακία, η Πολωνία, η Ουγγαρία, η Λετονία, η Λιθουανία, η Εσθονία, η Κύπρος και η Μάλτα και η συνέχεια της διεύρυνσης ολοκληρώνεται το 2007 με την ένταξη της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας. Παράλληλα, το Δεκέμβριο του 2007 υπεγράφη από τα κράτη – μέλη η Συνθήκη της Λισσαβόνας, η οποία προωθεί κυρίως την υιοθέτηση ενός ευρωπαϊκού συνταγματικού δικαίου στο χώρο της Ένωσης και βρίσκεται ακόμη υπό καθεστώς επικύρωσης από το κάθε κράτος – μέλος. Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ακόμη ανοιχτή στην προσχώρηση και νέων χωρών.

⁵ Hobsbawm Eric, Ranger Terence, 1983, *The invention of tradition*, Cambridge, Cambridge University Press

να παρουσιάσει μια συνέχεια των ιστορικών γεγονότων που να καθιστούν τη δημιουργία της ΕΕ ένα νομοτελειακό συμβάν. Επιλέγει εκείνα τα ιστορικά γεγονότα που αποδέχεται ως το κοινό παρελθόν της, όπως είναι ο κλασικός αρχαίος ελληνικός και ρωμαϊκός πολιτισμός, ο Χριστιανισμός, οι ιδέες του Διαφωτισμού, της Φιλελεύθερης Δημοκρατίας και αποσιωπά άλλα γεγονότα, όπως είναι οι θρησκευτικές διαμάχες ή η αποικιοκρατία.

Για τον κοινωνικό ανθρωπολόγο Cris Shore η προώθηση της ιδέας ενός κοινού ευρωπαϊκού πολιτισμού προϋποθέτει την κατασκευή του υποκειμένου ((Shore 2000: 30) ώστε να είναι σε θέση να δεχθεί μια ευρωπαϊκή ταυτότητα. Αντλώντας από τα θεωρητικά σχήματα του Gramsci σχετικά με την ηγεμονία του πολιτισμικού σε μια κοινωνία και του Anderson σχετικά με τη «φαντασιακή κοινότητα» του έθνους – κράτους, υποστηρίζει ότι η ΕΕ είναι μια από τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες νέες φαντασιακές κοινότητες της μετααποικιακής εποχής ((Shore 2000: 33) και το επόμενο βήμα προς την ολοκλήρωση είναι η *αποικιοποίηση της Ευρώπης από τον εαυτό της* (Shore 2000:27), η *εσωτερική ευρωπαϊκοποίηση της Ευρώπης* (Shore 2000:227), όπως αναφέρει χαρακτηριστικά.

Αν όμως η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μια φαντασιακή κοινότητα θα πρέπει να υπάρχει και ο αντίστοιχος μύθος των αγώνων του παρελθόντος. Στην περίπτωση όμως της Ένωσης, απουσιάζει ένας τέτοιος μύθος αλλά αντίθετα στηρίζεται, όπως αναφέρει ο Leicester στο *«μύθο του μέλλοντος»* (Leicester 1996:8 στο Shore 2000:206).

Στο πλαίσιο αυτό της νέας επινοημένης φαντασιακής κοινότητας ο Shore σχολιάζει και το ζήτημα της εθνικής και ευρωπαϊκής ταυτότητας, αναφέροντας τις απόψεις δύο γνωστών θεωρητικών του έθνους και του εθνικισμού, του Antony Smith και του Ernest Gellner. Για τον Smith *«η εθνική ταυτότητα»* πηγάζει από μια βαθιά ριζωμένη αίσθηση της εθνικής κοινότητας ενώ η *«ευρωπαϊκή ταυτότητα»* εμφανίζεται ως σχετικά επιφανειακή και ατελέσφορη δύναμη: *ένα ουτοπικό όνειρο των διανοουμένων και των ιδεαλιστών με μικρές πιθανότητες να κινητοποιήσει τη μαζική συναίσθηση»* (Shore 2000: 17). Ο Gellner (Shore 2000: 17) επισημαίνει ότι *«η αίσθηση της ταύτισης με το έθνος αν και είναι ιστορικά ένα πρόσφατο φαινόμενο υπάρχει εγγενώς στο σύγχρονο υποκείμενο»*. Και οι δύο θεωρητικοί βρίσκουν εξαιρετικά δύσκολο να εκτοπιστούν οι εθνικές ταυτότητες και οι εθνικισμοί των λαών της Ευρώπης και να υιοθετηθούν ευρύτερες ευρωπαϊκές ταυτότητες.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει περίπου 495 εκατομμύρια κατοίκους. Είναι πολύ δύσκολο να υποστηρίξει κανείς ότι οι άνθρωποι αυτοί έχουν συνείδηση του γεγονότος ότι είναι ευρωπαίοι ή ότι μοιράζονται μια κοινή ευρωπαϊκή ταυτότητα που τους κάνει να ξεχνούν την ταύτισή τους με το έθνος – κράτος από όπου προέρχονται. Επιπλέον, η κατασκευή της ευρωπαϊκής ταυτότητας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι μια διαδικασία σχετικά πρόσφατη και σε εξέλιξη. Είναι μια ταυτότητα που ακόμη κατασκευάζεται ενώ την εθνική ταυτότητα οι περισσότεροι την βρήκαν έτοιμη όταν γεννήθηκαν. Την κοινή ευρωπαϊκή ταυτότητα που προωθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση μέχρι στιγμής την υιοθετούν όσοι ασχολούνται επαγγελματικά με τη λειτουργία της Ένωσης. Ο Shore αναφερόμενος στην ελίτ των γραφειοκρατών που συνθέτουν τη διοίκηση της ΕΕ (Shore 2000: 295) υποστηρίζει ότι υπάρχει μια εμβρυακή κουλτούρα και συνείδηση μεταξύ των υπαλλήλων της Ένωσης αλλά παρά όλα αυτά περιορίζεται στους κύκλους αυτούς και δεν αφορά την πλειοψηφία των πολιτών. Η κοινωνιολόγος Μαριάνθη Στογιαννίδου αναφορικά με την ευρωπαϊκή ταυτότητα υποστηρίζει ότι η δημιουργία της υπήρξε μέρος της κατασκευής του ευρωπαϊκού ιδεώδους που *«θα απενεργοποιούσε τις προκαταλήψεις των εθνικών ταυτοτήτων, στο όνομα των οποίων υποτίθεται ότι είχαν γίνει οι δύο πόλεμοι στο πρώτο μισό του αιώνα»*. Επιπλέον, σύμφωνα με τη συγγραφέα, η «Ευρώπη» είναι μια εκ των υστέρων κατασκευή, ο «ευρωπαϊσμός» και η «ευρωπαϊκή ταυτότητα» είναι κατασκευές της γραφειοκρατίας των Βρυξελλών που παραμένουν ανοιχτά διακυβεύματα (Στογιαννίδου 1999:121).

Παράλληλα όμως, αν και βούληση της ΕΕ είναι να υπερβεί τα σύνορα και τους περιορισμούς των κρατών – μελών της, έχει συσταθεί με βάση το πρότυπο του έθνους κράτους του 19^{ου} αιώνα. Η συγγραφέας τονίζει ότι οι περιορισμοί που ασκούν ακόμη τα κράτη – μέλη στους πολίτες τους εμποδίζουν την «αφύπνιση» μια κοινής *ευρωπαϊκής μνήμης* όπως αυτές που στήριξαν τις εθνογεννήσεις του 19^{ου} αιώνα. Οπότε, η απουσία μιας τέτοιας μνήμης κοινού ευρωπαϊκού παρελθόντος, κατά τη συγγραφέα, *«ικανής να στηρίζει τη φαντασίωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως μιας νέας συλλογικότητας που θα απελευθερώσει του πολίτες της από τους καταναγκασμούς και τα εμπόδια των εθνικών κοινωνικών σχηματισμών και των συνόρων τους»*, εμποδίζει και την οποιαδήποτε μελλοντική ενοποίηση (Στογιαννίδου 1999:125).

Όσον αφορά την ευρωπαϊκή ταυτότητα που επιχειρείται να διαμορφωθεί στο πλαίσιο της εκπαίδευσης και σε συνάρτηση με το έθνος κράτος, ο Woolf (Woolf 1996:54) αναφέρει ότι η γενιά που φοίτησε σε ευρωπαϊκό σχολείο ή που πήρε μέρος

στις εκπαιδευτικές ανταλλαγές της ΕΕ είναι σε θέση να ελαττώσει ή να εξοβελίσει τις εθνικές προκαταλήψεις και συνεχίζει λέγοντας ότι «τα ευρωπαϊκά σχολεία δίνουν την εντύπωση ότι κατορθώνουν να εγχαράξουν μια «ανώτερη» ευρωπαϊκή ταυτότητα, κατά τον ίδιο τρόπο που τα ελιτιστικά εθνικά σχολεία κατάφεραν στο παρελθόν να κατασκευάσουν εθνικές ταυτότητες».

Παρόλο αυτά, η ενότητα και ισότητα μεταξύ των λαών των κρατών – μελών δεν έχει επιτευχθεί, τουλάχιστον όχι στο βαθμό που η ΕΕ υποστηρίζει ότι έχει γίνει. Η ταυτότητα ορίζεται πάντα σε αντιδιαστολή με κάτι διαφορετικό και ξένο. Αυτοί που αιώνες θεωρήθηκαν ως οι «άλλοι» της Ευρώπης, σήμερα, δε βρίσκονται εκτός αυτής αλλά στο εσωτερικό της. Τόσο στο εσωτερικό της κάθε χώρας όσο και στο εσωτερικό της Ένωσης υπάρχουν ομάδες και κράτη αντίστοιχα που θεωρούνται «άλλοι» και «ξένοι» προς αυτό που η ΕΕ θεωρεί ότι είναι ευρωπαϊκό. Πέρα από την ευρωπαϊκή ταυτότητα που η ίδια κατασκεύασε και που προσπαθεί να προωθήσει μεταξύ των πολιτών της η Ευρωπαϊκή Ένωση εκ των άνω, υπάρχει και μια σειρά άλλων ταυτοτήτων, εθνικών, πολιτισμικών που οι πολίτες διαπραγματεύονται σε καθημερινό επίπεδο.

Όσον αφορά τις χώρες των Βαλκανίων και της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, που υπήρξαν οι «άλλοι» για πολλά χρόνια, σήμερα εξακολουθούν θεωρούνται λιγότερο ευρωπαϊκές στα μάτια των δυτικοευρωπαίων από τις δικές τους χώρες. Από την άλλη πλευρά η συμμετοχή τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι πολύ πρόσφατη και με την ένταξή τους βρήκαν έναν ήδη έτοιμο μηχανισμό λειτουργίας, σε επίπεδο δομών και σε ιδεολογικό επίπεδο. Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έχει αντλήσει ακόμη στοιχεία και χαρακτηριστικά από τις χώρες αυτές που θα προσφέρουν στην περαιτέρω κατασκευή της, αλλά έχει κάνει αισθητή την παρουσία της στις χώρες αυτές εφόσον εφαρμόζονται ήδη όλες οι κοινές ευρωπαϊκές πολιτικές.

Ίσως οι χώρες αυτές να θεωρούνται ακόμη «άλλοι» στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε σχέση με τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη, αλλά θα μπορούσαν να θεωρηθούν λιγότερο «άλλοι» από αυτούς που εμφανίζονται να είναι οι κατεξοχήν «άλλοι»: οι μουσουλμάνοι που ζουν σε χώρες της ΕΕ, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες από τρίτες χώρες που προσπαθούν να εισέλθουν στο γεωγραφικό χώρο της Ευρώπης. Αν δεχτούμε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει έντονα στοιχεία κοσμοπολιτισμού, οι «άλλοι» είναι ακριβώς το αντίθετο. Προέρχονται από χώρες που ιστορικά εκμεταλλεύτηκε η Ευρώπη μέσω της αποικιοκρατίας και που τώρα ζητούν μια νέα ζωή σε νέα εδάφη.

Το Ισλάμ, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, υπήρξε για αιώνες ο «άλλος» της Ευρώπης και με βάση αυτή την αντίθεση η Ευρώπη όριζε την ταυτότητά της που επικεντρώθηκε στη χριστιανική θρησκεία. Σήμερα εκτός από την Τουρκία και τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων που είναι χώρες μουσουλμανικές και διεκδικούν την είσοδό τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση, πληθυσμοί με πίστη στο Ισλάμ ζουν ήδη στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και διεκδικούν να αναγνωριστεί το Ισλάμ και κατ' επέκταση οι ίδιοι ως κομμάτι της ευρωπαϊκής κοινωνίας. Θα αναφέρω δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα από τη Δυτική Ευρώπη.

Η ανθρωπολόγος Ruth Mandel (Goddard, Llobera, Shore 1996:115) θα αναφερθεί στην έννοια της Ευρώπης – Φρούριο και τους ξένους εντός και συγκεκριμένα στην περίπτωση των Τούρκων μεταναστών στη Γερμανία. Η έννοια Ευρώπη – Φρούριο αναφέρεται στις πολιτικές και πρακτικές που χρησιμοποιεί η Ευρωπαϊκή Ένωση για να δυσκολέψει ή να αποτρέψει την είσοδο μεταναστών, συνήθως χωρίς επίσημα έγγραφα, στο χώρο της. Οι Τούρκοι μετανάστες στη Γερμανία ήρθαν μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν η χώρα αναζητούσε εργατικό δυναμικό για την ανασύστασή της μετά τις καταστροφές που υπέστη στον πόλεμο. Στην περίπτωση των Τούρκων μεταναστών στη Γερμανία η Mandel υποστηρίζει ότι εμπλέκονται πολλοί διαφορετικοί λόγοι και υπάρχουν πολλές διαφορετικές συναντήσεις, της Δύσης και της Ανατολής, του Οριενταλισμού και του Σοσιαλισμού, του εντόπιου και του ιθαγενή, του ξένου και αυτού που ανήκει. Σύμφωνα με τη συγγραφέα ειδικά την περίοδο μετά την κατάρρευση του τείχους του Βερολίνου οι Τούρκοι θυματοποιήθηκαν από πολλές απόψεις. Θεωρήθηκαν μεν πιο καλά ενσωματωμένοι στη δυτική γερμανική κοινωνία από ότι οι Ανατολικογερμανοί, αλλά παράλληλα θεωρήθηκαν και πιο «ξένοι» από ότι οι Ανατολικογερμανοί. Έτσι οι Τούρκοι είχαν να αντιμετωπίσουν τόσο τους δυτικούς Γερμανούς που δεν τους αναγνώριζαν ως ισότιμους πολίτες όσο και πολλές φορές ορισμένους οργισμένους Ανατολικογερμανούς. Η γερμανική λέξη *Auslander*, που σημαίνει ξένος έγινε συνώνυμο της λέξης Τούρκος. Στην περίπτωση αυτή επισημαίνει η συγγραφέας η ταυτότητα της Γερμανίας απειλείται από ξένους που βρίσκονται ήδη εντός του φρουρίου και το διακύβευμα είναι πως θα ορισθεί ο Γερμανός, με βάση όρους εθνοτισμού και αίματος ή με βάση όρους ιδιότητας του πολίτη.

Ένα άλλο παράδειγμα του παραδοσιακά «άλλου» που βρίσκεται εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η περίπτωση των αφρικανών μουσουλμάνων, παιδιά μεταναστών, που ζουν στη Γαλλία και διεκδικούν την ευρωπαϊκή τους ταυτότητα σε

μια προσπάθεια να περιλάβουν και το Ισλάμ σε αυτή. Η κοινωνιολόγος Cristine Delphy εξετάζει το ζήτημα της μαντήλας και της απόρριψης του Ισλάμ από τη σύγχρονη γαλλική κοινωνία. Σύμφωνα με τη γαλλική νομοθεσία, όσα παιδιά έχουν γεννηθεί στη Γαλλία, έχουν τη γαλλική ιθαγένεια ανεξάρτητα από το εάν οι γονείς τους είναι Γάλλοι ή όχι. Στην περίπτωση των παιδιών των μεταναστών από τις χώρες της βορείου Αφρικής, πρώην αποικίες της Γαλλίας, εκφράζεται ένα έντονο κύμα ρατσισμού και φυσικά δε θεωρούνται ευρωπαίοι. Όπως επισημαίνει η συγγραφέας, αποκαλούνται συχνά «μετανάστες δεύτερης γενιάς» (Delphy 2004: 62), παρόλο που η έννοια αυτή δεν έχει νόημα καθώς η κατάσταση του μετανάστη δε μπορεί να θεωρηθεί κληρονομική. Αν και Γάλλοι πολίτες συχνά περιγράφονται ως «Άραβες», με τη λέξη Άραβας ή Beurs, όπως λέγεται στη γαλλική αργκό, να χρησιμοποιείται ως βρισιά, κάτι αντίστοιχο της λέξης Auslander στη Γερμανία. Για να αντιμετωπίσουν τις έντονες ρατσιστικές επιθέσεις εναντίον τους αρχικά προσπάθησαν να εξομοιωθούν με το μέσο Γάλλο, αλλά εφόσον είδαν ότι κάτι τέτοιο δεν έχει αποτέλεσμα, προχώρησαν σε πρακτικές αντιστροφής των αρνητικών στερεοτύπων και τη μετατροπή τους σε θετικά χαρακτηριστικά, στον «αντεστραμμένο ρατσισμό». Απορρίπτουν της κυρίαρχη κοινωνία και προβάλλουν ως θετικές αξίες που οι Γάλλοι καταδικάζουν, όπως είναι για παράδειγμα ο έλεγχος της σεξουαλικότητας των γυναικών από τους άνδρες και η χρήση της μαντήλας από τις γυναίκες. Επιστρέφουν στις παραδόσεις του Ισλάμ, ταυτίζονται με το Ισλάμ επειδή εμφανίζεται ως η μόνη λύση για τον αυτοπροσδιορισμό τους σε μια κοινωνία που συνέχεια τους θυμίζει ότι είναι διαφορετικοί. «*Το Ισλάμ γίνεται στη Γαλλία μια θρησκεία των φτωχών και όσων στερούνται πολιτικά δικαιώματα*» (Delphy 2004: 66). Αν το Ισλάμ προσφέρει στους άνδρες τη δυνατότητα να αποστασιοποιηθούν από την ρατσιστική κοινωνία που τους στερεί ευκαιρίες εργασίας, σε προσωπικό επίπεδο επιβεβαιώνουν τον ανδρισμό τους μέσω του ελέγχου των γυναικών. Οι γυναίκες, από την άλλη πλευρά, διεκδικώντας το δικαίωμα να φορούν τη μαντήλα σαρκάζουν τη γαλλική κοινωνία και τον κοσμικό χαρακτήρα της δημόσιας ζωής και παράλληλα, επιδιώκουν να διεξάγουν φεμινιστικό αγώνα εντός του Ισλάμ. Η ψήφιση νόμων ενάντια στη δημόσια χρήση της μαντήλας δείχνει την πρόθεση του κράτους να συνεχίσει να μεταχειρίζεται αυτή την ομάδα πληθυσμού ως κατώτερη και ως μη άξια να έχει τα δικαιώματα του Γάλλου πολίτη, ως υποταγμένους ιθαγενείς. Ενώ οι νέοι μουσουλμάνοι βορειοαφρικανικής καταγωγής αγωνίζονται μέσω της θρησκείας τους να γίνουν ισότιμα μέλη της γαλλικής κοινωνίας, να γίνει η θρησκεία τους επίσημη λατρεία στη Γαλλία, μια

θηρσκείας που για δεκαετίες χρησιμοποιήθηκε ως δικαιολογία για τη μη ένταξή τους στη συγκεκριμένη κοινωνία.

Πέρα από την αντιπαράθεση με το Ισλάμ, που έχει δωθεί μεγάλη δημοσιότητα και από τα μέσα ενημέρωσης, στη σημερινή ΕΕ των 27 κρατών – μελών οι «άλλοι» είναι κυρίως οι μετανάστες από τρίτες χώρες που συχνά έχουν εισέλθει στο γεωγραφικό χώρο της ΕΕ παράνομα. Μια τέτοια παράνομη μετανάστευση συχνά εγκληματοποιείται. Η αναπαράσταση του μετανάστη από τα ΜΜΕ, κυρίως, ως εν δυνάμει παραβάτη και η υιοθέτηση αυτών των εικόνων από την κοινή γνώμη οδηγεί στην κυριαρχία ενός συγκεκριμένου ηγεμονικού τύπου λόγου και κατ' επέκταση στην ενσωμάτωση της συγκεκριμένης φαντασιακής αναπαράστασης του μετανάστη και στη δημιουργία της μεταναστευτικής πολιτικής της ΕΕ (Buonfino 2004:35).

4. Ευρωπαϊκά προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης

Ήδη από τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας το 1957, τα ιδρυτικά κράτη – μέλη συμπεριλαμβάνουν στη Συνθήκη της Ρώμης το όραμα τους για την παιδεία⁶. Στο άρθρο 149 της Συνθήκης, παρ. 2 αναφέρεται:

Η δράση της Κοινότητας έχει ως στόχο:

- *Να αναπτύσσει την ευρωπαϊκή διάσταση της παιδείας, μέσω ιδίως της εκμάθησης και της διάδοσης των γλωσσών των κρατών μελών*
- *Να ευνοεί την κινητικότητα φοιτητών και εκπαιδευτικών, μεταξύ άλλων και μέσω της ακαδημαϊκής αναγνώρισης διπλωμάτων και περιόδων σπουδών,*
- *Να προωθεί τη συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων*
- *Να αναπτύσσει την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών για τα κοινά προβλήματα των εκπαιδευτικών συστημάτων των κρατών μελών,*
- *Να ευνοεί την ανάπτυξη των ανταλλαγών νέων, καθώς και οργανωτών κοινωνικομορφωτικών δραστηριοτήτων,*
- *Να ενθαρρύνει την ανάπτυξη της εκπαίδευσης εξ αποστάσεως*

Το κείμενο αυτό σχετικά με την εκπαίδευση και ειδικότερα την τριτοβάθμια, αναπαράγεται σχεδόν αυτούσιο και στις επόμενες Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992 όπου και επίσημα επικυρώνεται ο

⁶ http://eur-lex.europa.eu/el/treaties/dat/12002E/htm/C_2002325EL.003301.html

τομέας της εκπαίδευσης ως επίσημο πεδίο άσκησης πολιτικής της ΕΕ, τη Συνθήκη του Άμστερνταμ το 1997, τη Συνθήκη της Νίκαιας το 2001 και τη Συνθήκη της Λισσαβонаς το 2007, η οποία είναι ακόμη στο στάδιο της επικύρωσης από τα κράτη – μέλη.

Οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την εκπαίδευση στα κράτη μέλη σχετίζεται και με τις πολιτικές που υιοθετεί στον τομέα του πολιτισμού.

Στο άρθρο 151 της Συνθήκης της Ρώμης, που αναπαράγεται και στις επόμενες Συνθήκες, στις παραγράφους 1 και 2 αναφέρεται:

«Η Κοινότητα συμβάλλει στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών μελών και σέβεται την εθνική και περιφερειακή πολυμορφία τους, ενώ ταυτόχρονα προβάλλει την κοινή πολιτιστική κληρονομιά».

«Η δράση της Κοινότητας αποσκοπεί στην ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ κρατών μελών και, αν αυτό είναι αναγκαίο, υποστηρίζει και συμπληρώνει τη δράση τους στους ακόλουθους τομείς:

- *βελτίωση της γνώσης και της διάδοσης του πολιτισμού και της ιστορίας των ευρωπαϊκών λαών*
- *διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ευρωπαϊκής σημασίας*
- *μη εμπορικές πολιτιστικές ανταλλαγές*
- *καλλιτεχνική και λογοτεχνική δημιουργία, συμπεριλαμβανομένου του οπτικοακουστικού τομέα.*

Η εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετίζεται με την προβολή της ιστορίας, που η Ευρωπαϊκή Ένωση προβάλλει ως ευρωπαϊκή ιστορία. Σύμφωνα με τον Chris Shore στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής γράφεται εκ νέου η ιστορία της Ευρώπης με σκοπό να εξευρωπαϊστεί η εκπαίδευση στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ο Shore θεωρεί ότι δομικό στοιχείο της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η γραφή της ιστορίας ξανά με βάση μια ευρωπαϊκή προοπτική. Η εκπαίδευση στο πλαίσιο ενός έθνους κράτους προάγει πατριωτικά και εθνικιστικά αισθήματα. Στην περίπτωση της ΕΕ στόχος είναι η ανάδειξη ενός ευρύτερου, υπερεθνικού ευρωπαϊκού πολιτισμού, τον οποίο μοιράζονται όλα τα κράτη – μέλη. Και στο σημείο αυτό κρίνουν τα πολιτικά κέντρα της ΕΕ ότι είναι απαραίτητη η συγγραφή σχολικών εγχειριδίων από μια ευρωπαϊκή οπτική γωνία.

Απώτερος στόχος της γραφής εκ νέου των ιστορικών εγχειριδίων με βάση μια ευρωπαϊκή προοπτική είναι να περιορισθεί ο εθνικισμός που το κάθε εκπαιδευτικό σύστημα παράγει και που είναι ένα από τα εμπόδια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η εθνικιστική ιδεολογία είναι απαραίτητο να υποχωρήσει και στη θέση της να έρθει μια ιδεολογία της «ευρωπαϊκότητας».

Έτσι παρουσιάζεται η ιστορία της Ένωσης και η ιστορία της ευρωπαϊκής ταυτότητας ως ένα είδος ηθικής ιστορίας επιτυχίας. Από τα τελευταία 3000 χρόνια της ιστορίας της Ευρωπαϊκής ηπείρου επιλέγονται και αναδεικνύονται τα ιστορικά εκείνα γεγονότα και οι ιστορικές περιόδους που δείχνουν μια εξελικτική πορεία της Ευρώπης από ένα παρελθόν με ένδοξες στιγμές σε ένα ακόμη πιο ένδοξο και καλύτερο μέλλον. Από τα προϊστορικά χρόνια, την αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή εποχή, την Αναγέννηση, το Διαφωτισμό, τη Βιομηχανική και τη Γαλλική Επανάσταση, το χριστιανισμό, το φιλελευθερισμό, όλα τα «στάδια εξέλιξης» ήταν απαραίτητα για τη δημιουργία μιας κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς και πολιτισμικής συνέχειας.

Στο πλαίσιο αυτό έχουν επιλεγεί και τα ονόματα των μεγαλύτερων κοινών εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Τα πιο δημοφιλή προγράμματα ανταλλαγής φοιτητών και εκπαιδευτικών μεταξύ διαφόρων πανεπιστημιακών ιδρυμάτων της ΕΕ ονομάζονται Socrates και Erasmus, αντίστοιχα από τον αρχαίο Έλληνα φιλόσοφο Σωκράτη και τον Ολλανδό ουμανιστή και θεολόγο Desiderius Erasmus Roterodamus του 15^{ου} αιώνα που έζησε και δίδαξε σε διάφορα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Βόρειας Ευρώπης. Όσον αφορά το πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης Leonardo και αυτό πήρε το όνομά του από τον κατεξοχήν εκπρόσωπο και σύμβολο της ιταλικής Αναγέννησης Leonardo da Vinci. Υιοθετήθηκαν, δηλαδή, ονόματα σημαντικών ιστορικών προσωπικοτήτων που η ΕΕ αναγνωρίζει πρόθυμα ότι είναι μέρος της ιστορίας της.

Ο Έρασμος έζησε και εργάστηκε σε διαφορετικούς τόπους και απέκτησε, όπως επισημαίνει και στον επίσημο δικτυακό τόπο της η Ευρωπαϊκή Ένωση⁷, μια ευρύτερη γνώση και οπτική. Ακριβώς αυτό σκοπεύει να κάνει και το πρόγραμμα που πήρε το όνομά του, να προσφέρει στους συμμετέχοντες νέες και διαφορετικές οπτικές και να διευρύνει τις γνώσεις τους⁸.

⁷ http://europa.eu/success50/index_el.htm

⁸ http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/erasmus/success-stories_en.pdf

Το πρόγραμμα αυτό, μέρος του μεγαλύτερου προγράμματος Socrates, ξεκίνησε τον Ιούνιο του 1987, ως συνέχεια ενός πιλοτικού προγράμματος ανταλλαγών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά τη διάρκεια των ετών 1981-86.

Στο συγκεκριμένο πρόγραμμα συμμετέχουν σήμερα και τα 27 κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και επίσης οι τρεις χώρες του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου, η Ισλανδία, η Νορβηγία και το Λιχτενστάιν καθώς και η Τουρκία. Οι τέσσερις αυτές χώρες αν και δεν είναι μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμμετέχουν ισότιμα στο πρόγραμμα, όπως συμμετείχαν και μέχρι το 2004 και 2007 αντίστοιχα οι χώρες που εντάχθηκαν στην Ένωση στην πρόσφατες διευρύνσεις.

Αναφορικά με την Ελλάδα, επίσημος φορέας υλοποίησης του προγράμματος είναι το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών, το οποίο εποπτεύεται από Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και συνεργάζεται με τις ανώτατες και ανώτερες σχολές για την υλοποίηση του Erasmus.

Στον επίσημο δικτυακό τόπο του ΙΚΥ αναφέρεται:

«το πρόγραμμα Erasmus προσφέρει την δυνατότητα κινητικότητας και συνεργασίας στα Ιδρύματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, στους φοιτητές, καθηγητές και λοιπό προσωπικό τους 31 χωρών της Ευρώπης»⁹.

Οι μετακινήσεις που γίνονται στο πλαίσιο του προγράμματος αφορούν τους φοιτητές, προπτυχιακούς, μεταπτυχιακούς ή κατά την πρακτική άσκηση, το διδακτικό προσωπικό, το λοιπό προσωπικό των Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων. Το χρονικό διάστημα της μετακίνησης διαφέρει ανάλογα με την ιδιότητα του μετακινούμενου, για τους φοιτητές και τους διδάσκοντες είναι ένα έως δύο ακαδημαϊκά εξάμηνα, ενώ για το διοικητικό προσωπικό είναι δυνατές και ανταλλαγές για διάστημα μιας εβδομάδας. Κύριοι στόχοι του προγράμματος¹⁰ είναι η προώθηση της Ανώτατης

⁹ <http://portal.iky.gr:8069/portal/content/default/socrates/welcome.html>

¹⁰ Αναλυτικότερα οι στόχοι του προγράμματος είναι :

- Η υποστήριξη της επίτευξης του Ευρωπαϊκού Χώρου της Ανώτατης Εκπαίδευσης
- Η ενίσχυση της συμβολής της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και της ανώτερης επαγγελματικής κατάρτισης στη διαδικασία της καινοτομίας
- Η αύξηση της ποιότητας και ποσότητας της κινητικότητας των σπουδαστών και του διδακτικού προσωπικού, ώστε το πρόγραμμα να συμβάλει στην επίτευξη, ως το 2012, της συμμετοχής τουλάχιστον 3.000.000 ατόμων στην κινητικότητα των σπουδαστών, στο πλαίσιο του Erasmus
- Η βελτίωση της ποιότητας και ποσότητας της πολυμερούς συνεργασίας μεταξύ ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ευρώπη

Εκπαίδευσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η αύξηση της κινητικότητας των νέων ώστε να γνωρίσουν την ευρύτερη κοινότητα στην οποία συμμετέχουν.

Ο Jan Figel, ο Ευρωπαίος Επίτροπος υπεύθυνος για την Εκπαίδευση, τον Πολιτισμό και τη Νεολαία επισημαίνει¹¹:

«Το Erasmus είναι ένα έξοχο παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η Ευρώπη δημιουργεί ευκαιρίες για τους πολίτες της, Φοιτητές και εκπαιδευτικοί μετακινούνται σε άλλες χώρες και επιστρέφουν στη χώρα προέλευσής τους με πολλές νέες εμπειρίες. Πέρα από τη γνώση σε νέα πεδία ή σε νέες εκπαιδευτικές μεθόδους, σε καλύτερες οργανωτικές ικανότητες και διαπολιτισμική κατανόηση, αποκτούν καλύτερη γνώση άλλων ευρωπαϊκών γλωσσών και βαθύτερη γνώση για τη χώρα που επισκέφθηκαν».

Το πρόγραμμα αυτό θεωρεί η Ευρωπαϊκή Ένωση ότι είναι ένα από τα πιο επιτυχημένα προγράμματα, του οποίου ο απολογισμός κρίνεται θετικός για το πεδίο της ανώτατης εκπαίδευσης στον ευρωπαϊκό χώρο. Επίσης σε διάφορες ποιοτικές έρευνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που έχουν λάβει μέρος και συμμετέχοντες φοιτητές του Erasmus, εμφανίζεται να είναι μια θετική εμπειρία που έδωσε νέες κατευθύνσεις στη ζωή τους¹².

-
- Η αύξηση του βαθμού διαφάνειας και συμβατότητας μεταξύ των τυπικών προσόντων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και της προηγμένης επαγγελματικής εκπαίδευσης που αποκτώνται στην Ευρώπη
 - Η βελτίωση της ποιότητας και ποσοτική ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και επιχειρήσεων
 - Η διευκόλυνση της ανάπτυξης καινοτόμων πρακτικών στην εκπαίδευση και κατάρτιση τριτοβάθμιου επιπέδου, και τη μεταφορά τους, περιλαμβανομένης της μεταφοράς από μία συμμετέχουσα χώρα σε άλλες
 - Η υποστήριξη της ανάπτυξης καινοτόμου περιεχομένου, υπηρεσιών, παιδαγωγικών μεθόδων και πρακτικής για τη δια βίου μάθηση με βάση τις ΤΠΕ (Τεχνολογίες Πληροφορίας & Επικοινωνιών).

(<http://portal.iky.gr:8069/portal/content/default/socrates/erasmus/erasmus.html>)

¹¹ http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/erasmus/mobility_en.pdf

¹² http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/erasmus/success-stories_en.pdf

Το πρόγραμμα Erasmus

Η δική μου έρευνα που έγινε στο πλαίσιο αυτής της εργασίας έλαβε χώρα το εαρινό ακαδημαϊκό εξάμηνο του 2008¹³. Βασίζεται σε συνεντεύξεις με Έλληνες και

¹³ Η έρευνα περιλαμβάνει συνεντεύξεις με Έλληνες φοιτητές που είχαν συμμετάσχει στο πρόγραμμα Erasmus την περίοδο της έρευνας, με Ευρωπαίους φοιτητές που παρακολουθούσαν το πρόγραμμα Erasmus το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα της έρευνας. Εκτός από τις συναντήσεις με τους φοιτητές, έλαβε χώρα σύντομη συνομιλία με τους διδάσκοντες του Τμήματος της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας που είναι υπεύθυνοι για τους φοιτητές που συμμετέχουν στο πρόγραμμα Erasmus, εισερχόμενους και εξερχόμενους και, επιπρόσθετα μέρος επιτόπιας έρευνας ήταν και μια εκτενέστερη συνομιλία με διοικητικούς υπαλλήλους του Παντείου Πανεπιστημίου που εργάζονται πάνω στο συγκεκριμένο πρόγραμμα. Οι φοιτητές που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις δεν ήταν αποκλειστικά φοιτητές του Παντείου, ενώ, οι διδάσκοντες και οι διοικητικοί υπάλληλοι προέρχονται αποκλειστικά από το Πάντειο.

Αρχικός σκοπός της εργασίας ήταν να επικεντωθεί σε φοιτητές του Παντείου Πανεπιστημίου, αλλά στην πορεία της έρευνας οι πληροφορητές – φοιτητές Erasmus προήλθαν και από άλλα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα. Μια εκτενέστερη, όμως, έρευνα, που να περιλαμβάνει, για παράδειγμα, όλα τα Πανεπιστήμια του Νομού Αττικής, δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί, κυρίως διότι ο χρόνος δεν ήταν επαρκής. Με βάση αυτό το γεγονός, θα θεωρήσω τους πληροφορητές της έρευνας ως ένα μικρό αντιπροσωπευτικό δείγμα των φοιτητών που συμμετέχουν στο πρόγραμμα τα τελευταία χρόνια, αλλά θα διατηρήσω επιφυλάξεις σχετικά με τη γενίκευση των αποτελεσμάτων της έρευνας για όλους τους φοιτητές Erasmus. Άλλωστε, οι ανθρωπολογικές έρευνες των τελευταίων δεκαετιών έχουν ενσωματώσει την κριτική που έχει ασκηθεί στις αρχικές μεθόδους της κοινωνικής ανθρωπολογίας, την εκτενή χρονικά επιτόπια έρευνα και συμμετοχική παρατήρηση, που σε συνδυασμό με τον ηγεμονικό λόγο του ανθρωπολόγου οδηγούσε σε ολιστικές μονογραφίες και γενικεύσεις για τους υπό μελέτη πληθυσμούς.

Για την έρευνα αυτή δε χρειάστηκε να μετακινηθώ σε κάποιο γεωγραφικό τόπο όπου βρίσκονται όλοι οι φοιτητές που συμμετέχουν στο συγκεκριμένο πρόγραμμα. Μάλλον δεν υπάρχει κάτι τέτοιο, αλλά, στην περιοχή του κέντρου της Αθήνας θα μπορούσε κανείς να εντοπίσει τους αλλοδαπούς, κυρίως, φοιτητές σε χώρους που θεωρούνται «στέκια των Erasmus». Πέρα από αυτούς τους χώρους, οι φοιτητές Erasmus κυκλοφορούν σε ολόκληρη την πόλη και στο χώρο του Πανεπιστημίου. Το γεγονός αυτό έκανε δύσκολο αρχικά των εντοπισμό των πρώτων πληροφορητών, αλλά σύντομα είχα στη διάθεσή μου αρκετά ονόματα, τηλέφωνα και e mails επικοινωνίας φοιτητών, Ελλήνων και μη, που ήταν πρόθυμοι να λάβουν μέρος στις συνεντεύξεις. Οι συνεντεύξεις έλαβαν χώρα σε καθορισμένο από πριν τόπο και χρόνο, στις οποίες συμμετείχαν από ένας ή μια φοιτητής ή φοιτήτρια ή άλλοτε περισσότεροι και περισσότερες φοιτητές/τριες την ίδια στιγμή. Πέρα από αυτές τις συναντήσεις και λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι οι φοιτητές είναι διασκορπισμένοι σε ολόκληρη

αλλοδαπούς φοιτητές. Οι συνεντεύξεις που έλαβαν χώρα στο πλαίσιο της επιτόπιας έρευνας είχαν ένα κοινό ερωτηματολόγιο και κοινά θέματα προς συζήτηση, κυρίως γύρω από την ευρωπαϊκή διάσταση του προγράμματος αλλά και την προσπάθεια δημιουργίας μια ιδέας «ευρωπαϊκότητας» ή μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Το προφίλ του μέσου φοιτητή Erasmus που αναδύεται μέσω των συνεντεύξεων είναι αυτό ενός νέου με αναζητήσεις, με διάθεση να γνωρίσει καινούργιες καταστάσεις, να ταξιδέψει αλλά παράλληλα όλη αυτή η εμπειρία να τον ωφελήσει και στις σπουδές του.

Η διοικητική υπάλληλος του Παντείου, υπεύθυνη για το πρόγραμμα Erasmus αναφέρει χαρακτηριστικά:

«οι φοιτητές που συμμετέχουν στο πρόγραμμα Erasmus ανήκουν κυρίως σε μια μεσαία έως ανώτερη οικονομική τάξη. Δύσκολα ένας φοιτητής με περιορισμένα οικονομικά μέσα θα λάβει μέρος στο πρόγραμμα. Εκτός και αν επιλέξει να πάει στην Ανατολική Ευρώπη που συνήθως δεν το κάνουν. Επιπλέον οι φοιτητές Erasmus βλέπουν το πρόγραμμα ως μια πρώτη ευκαιρία να δουν από κοντά πανεπιστήμια του εξωτερικού στα οποία θα ήθελαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους ή ενδιαφέρονται να εργαστούν επαγγελματικά στη χώρα που πηγαίνουν ή να εργαστούν στην Ελλάδα σε πολυεθνικές εταιρίες ή σε άλλες εργασίες που η εμπειρία του Erasmus ή η γνώση της γλώσσας είναι ένα από τα προαπαιτούμενα προσόντα».

Από τις συνεντεύξεις προβάλλονται επίσης, οι λόγοι που οι περισσότεροι φοιτητές δεν ενδιαφέρονται να συμμετάσχουν στο συγκεκριμένο πρόγραμμα, εκτός από οικονομικής φύσης αιτίες. Ένας νεαρός Έλληνας φοιτητής αναφέρει ότι ποτέ δεν κατάφερε να πείσει τους φίλους του για τη χρησιμότητα του Erasmus, για τις μοναδικές εμπειρίες που ένα τέτοιο πρόγραμμα προσφέρει. Ένας άλλος Έλληνας φοιτητής αναφέρει χαρακτηριστικά: *«πολλοί συμφοιτητές μου θεωρούν ότι το*

την πόλη, δεν ήταν δυνατό να τους ακολουθήσω στις μη ακαδημαϊκές δραστηριότητες και να τις καταγράψω. Σε τέτοιου είδους οργανωμένες δραστηριότητες συμμετέχουν κυρίως οι Ευρωπαίοι φοιτητές, οι οποίοι συνήθως διαμένουν είτε σε εστίες ή ξενοδοχεία που ανήκουν ή συνεργάζονται με τα Πανεπιστήμια ή, σε άλλες περιπτώσεις, σε διαμερίσματα που μοιράζονται πολλοί αλλοδαποί φοιτητές. Έτσι, έχουν δημιουργηθεί κάποιες μικρές ομάδες ή κοινότητες των φοιτητών Erasmus, οι οποίες είναι μεν ανοιχτές και σε άλλους, αλλά κυρίως αποτελούνται από τους εν λόγω φοιτητές. Οι πληροφορητές ήταν ιδιαίτερα πρόθυμοι να μιλήσουν για τα βιώματά τους κατά την περίοδο συμμετοχής τους στο πρόγραμμα και όπως χαρακτηριστικά μου επισήμανε μια Ελληνίδα φοιτήτρια *«όσοι έχουν πάει Erasmus, έχουν περάσει τόσο καλά που θέλουν να μιλήσουν γι' αυτό».*

Erasmus είναι χάσιμο χρόνου, κάτι που πάει πίσω τις σπουδές σου και καθυστερεί επίσης και την είσοδό σου στην αγορά εργασίας. Οι περισσότεροι Έλληνες φοιτητές δε θέλουν να αφήσουν τη ζωή τους εδώ ή να την βάλουν σε αναμονή για ένα εξάμηνο ή για ένα χρόνο». Μια άλλη ομάδα φοιτητών των ελληνικών πανεπιστημίων που δε συμμετέχει στο πρόγραμμα Erasmus είναι στην πλειοψηφία της αυτή που ασχολείται με τον φοιτητικό συνδικαλισμό. Όπως αναφέρει πάλι η διοικητική υπάλληλος του Παντείου «οι συνδικαλιστές δεν έχουν κάτι εναντίον του προγράμματος Erasmus συγκεκριμένα, απλά έχουν τοποθετήσει εναντίον τους όλο το πανεπιστήμιο και το εκπαιδευτικό σύστημα, μέρος του οποίου είναι και το συγκεκριμένο πρόγραμμα».

Παρά την πεποίθηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ότι το πρόγραμμα Erasmus προωθεί μεταξύ των συμμετεχόντων του ένα είδος ευρωπαϊκής συνείδησης ή ακόμη διαμορφώνει μια ευρωπαϊκή ταυτότητα και την άποψη της ότι *«το Erasmus δεν είναι δικαιολογία για να πάει ο φοιτητής «ταξιδάκι» για μερικούς μήνες, να δει τα αξιοθέατα, να περάσει και από μερικές παραδόσεις στο Πανεπιστήμιο»¹⁴*, πολλοί ήταν εκείνοι οι φοιτητές που είδαν το πρόγραμμα με τον τρόπο αυτό. Ως μια ευκαιρία να ταξιδέψουν, να ξεφύγουν από την καθημερινότητά τους, να ζήσουν σε ένα κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο ανεξάρτητα από τον εάν είναι ευρωπαϊκό ή μη. Το γεγονός αυτό επισημαίνεται και από έναν από τους διδάσκοντες:

«ο κύριος λόγος που οι φοιτητές συμμετέχουν στο πρόγραμμα Erasmus είναι για περάσουν καλά, να πάνε διακοπές και επιπλέον να δουν πως λειτουργεί ένα άλλο πανεπιστήμιο». Και προσθέτει: «το Erasmus είναι ένα είδος επιδοτούμενου εκπαιδευτικού τουρισμού».

Πράγματι το πρόγραμμα Erasmus προσφέρει τη δυνατότητα στους φοιτητές να αποκτήσουν την εμπειρία μιας ανέμελης φοιτητικής ζωής σε μια χώρα του εξωτερικού. Η εμπειρία της ακαδημαϊκής γνώσης από ένα άλλο πανεπιστημιακό ίδρυμα πέρα από το δικό τους είναι μια δεύτερη προτεραιότητα. Το γεγονός αυτό σχετίζεται και με την αναγνώριση των σπουδών στο διάστημα του Erasmus από το πανεπιστήμιο αποστολής. Οι ανταλλαγές φοιτητών γίνονται μεταξύ τμημάτων με ίδιο ή αρκετά παρεμφερές αντικείμενο. Πολλές φορές, όμως, κάποια από τα μαθήματα που παρακολουθεί ο φοιτητής στο εξωτερικό κρίνεται από το πανεπιστήμιο αποστολής ότι δεν είναι του ίδιου περιεχομένου με τα μαθήματα που προσφέρονται στο πανεπιστήμιο αποστολής και τελικά δεν αναγνωρίζονται, ανεξάρτητα από το εάν

¹⁴ http://europa.eu/success50/index_el.htm

έχει επιτύχει ο φοιτητής στην εξέταση αυτών των μαθημάτων. Επιπλέον, κάποιες φορές σε πολλά ακαδημαϊκά τμήματα ο φοιτητής δεν είναι υποχρεωμένος να έχει περάσει επιτυχώς τα μαθήματα που παρακολούθησε στο πανεπιστήμιο του εξωτερικού για να του αναγνωριστεί ότι έχει παρακολουθήσει το πρόγραμμα Erasmus. Το γεγονός αυτό τοποθετεί τους φοιτητές Erasmus σε μια προνομιακή θέση που δικαιούνται ειδικής μεταχείρισης. Μια Ελληνίδα φοιτήτρια αρχιτεκτονικής που παρακολούθησε το πρόγραμμα πριν μερικά χρόνια στην Πορτογαλία αναφέρει *«το εξάμηνο που συμμετείχα στο πρόγραμμα έτυχε να βρεθώ σε μια τεχνική σχολή στην Πορτογαλία όπου τα μαθήματα που προσφέρονταν δεν είχαν ιδιαίτερη σχέση με τις σπουδές μου. Έτσι δεν ήμουν σε θέση να εξεταστώ επιτυχώς σε κανένα από τα μαθήματα που παρακολούθησα»*.

Για να αντιμετωπιστούν περιπτώσεις όπως αυτές αλλά και για να προωθηθεί το εγχείρημα δημιουργίας ενός Ενιαίου Χώρου στην Ανώτατη Εκπαίδευση στο χώρο της Ευρώπης, γίνονται προσπάθειες να εναρμονισθούν τα εκπαιδευτικά προγράμματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μεταξύ των κρατών – μελών στο περιεχόμενο των σπουδών αλλά και στο χρονικό διάστημα του κύκλου σποδών. Η Διαδικασία της Μπολόνια¹⁵ που στοχεύει στην εξομοίωση των πτυχίων στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει ήδη υπογραφεί από τους Υπουργούς Παιδείας και παρά τις έντονες κριτικές που έχει δεχθεί, τα μέτρα που εισηγείται έχουν αρχίσει να υλοποιούνται. Κάποιοι από τους φοιτητές σχολίασαν για το συγκεκριμένο θέμα: *«Με την ύπαρξη των ευρωπαϊκών διδακτικών μονάδων είναι ευκολότερο να αξιολογήσεις τις σπουδές σου τουλάχιστον στο πλαίσιο του προγράμματος Erasmus»*.

Εκτός από την ακαδημαϊκή γνώση στο συγκεκριμένο πεδίο που σπουδάζει ο φοιτητής το πρόγραμμα Erasmus είναι μια καλή ευκαιρία για εκμάθηση μιας άλλης ευρωπαϊκής γλώσσας. Σε ορισμένα πανεπιστήμια η διδασκαλία των φοιτητών Erasmus γίνεται στην αγγλική γλώσσα που γνωρίζει η πλειονότητα των φοιτητών πέρα της μητρικής τους γλώσσας. Σε άλλα πανεπιστήμια όμως, οι φοιτητές παρακολουθούν μαθήματα στη γλώσσα του πανεπιστημίου υποδοχής. Η εκμάθηση των επίσημων γλωσσών είναι από τις πρώτες προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και για το λόγο αυτό έχει καθιερώσει εντατικά μαθήματα γλωσσομάθειας στο πλαίσιο του προγράμματος Erasmus. Στον επίσημο δικτυακό τόπο της ΕΕ

¹⁵http://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/bologna_en.html

αναφέρεται¹⁶: «η λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξαρτάται σε μεγάλο μέρος από τις γλώσσες και τη χρήση τους. Οι γλώσσες που μιλάμε καθορίζουν και το ποιοι είμαστε και η Ευρωπαϊκή Ένωση σέβεται απόλυτα την πολιτιστική και γλωσσική πολυμορφία των πολιτών της». Επίσης αναφέρεται: «Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επιθυμεί να ενθαρρύνει τους πολίτες της να μαθαίνουν ξένες γλώσσες έτσι ώστε να αξιοποιούν καλύτερα τις πολιτιστικές, κοινωνικές και επαγγελματικές ευκαιρίες που τους παρουσιάζονται μέσω της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης». Η εκμάθηση των επίσημων γλωσσών που χρησιμοποιούνται στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι άλλη μια πολιτική στο πλαίσιο της δράσης «Ενότητα στην Ποικιλομορφία», που προσφέρει ένα επιπλέον προσόν στο βιογραφικό των φοιτητών και των εργαζομένων. Οι νέοι μέσω της εκμάθησης των ευρωπαϊκών γλωσσών είναι σε θέση να κατανοήσουν καλύτερα έναν άλλο ευρωπαϊκό πολιτισμό, να γίνει γι' αυτούς πιο οικείος.

Δεν είναι λίγοι εκείνοι οι φοιτητές Erasmus που πράγματι κατά τη διάρκεια του προγράμματος έμαθαν μια νέα γλώσσα.

Κάποιες φοιτήτριες από την Πολωνία και την Ιταλία που παρακολούθησαν το πρόγραμμα Erasmus στο Πάντειο Πανεπιστήμιο αναφέρουν: «ήθελα να έρθω στην Ελλάδα για να μάθω ελληνικά. Πράγματι μετά από ένα χρόνο παραμονής και παρακολούθησης μαθημάτων της γλώσσας έχω φτάσει σε πολύ καλό επίπεδο.

Εκτός από την εκμάθηση μιας νέας ευρωπαϊκής γλώσσας οι περισσότεροι φοιτητές επιλέγουν να παρακολουθήσουν το πρόγραμμα σε συγκεκριμένη χώρα για να βελτιώσουν τη γνώση τους σε κάποια γλώσσα που ήδη έχουν ξεκινήσει να μαθαίνουν. Αυτό σχετίζεται όπως αναφέρουν με τη συνέχιση των σπουδών τους. Το Erasmus είναι μια πολύ ευκαιρία για εκμάθηση μιας γλώσσας στην οποία ο φοιτητής θα ήθελε να παρακολουθήσει ένα πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών για παράδειγμα. Πολλοί είναι εκείνοι οι φοιτητές που μέσω των συνεντεύξεων επισήμαναν ότι επέλεξαν μια συγκεκριμένη χώρα για να βελτιώσουν τη χρήση της γλώσσας ώστε ευκολότερα να γίνουν δεκτοί και να φοιτήσουν ευκολότερα σε ένα πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών στη συγκεκριμένη χώρα. Ένας νεαρός φοιτητής από το Βέλγιο, ο οποίος σπουδάζει αρχαία Ελληνικά και Λατινικά και βρέθηκε στην Ελλάδα για ένα χρόνο, σχολιάζει «μέσω του Erasmus μου δόθηκε να η δυνατότητα να μάθω πολύ καλύτερα την ελληνική γλώσσα γεγονός που με βοηθά στις σπουδές μου.»

¹⁶ <http://europa.eu/languages/el/home>

Ένα άλλο σημείο που αναδύεται από τις συνεντεύξεις είναι ότι το πρόγραμμα Erasmus είναι μια καλή ευκαιρία να συμμετέχουν σε ένα διαφορετικό ακαδημαϊκό περιβάλλον και κατά προτίμηση σε ένα Πανεπιστήμιο στο οποίο μετά το τέλος των προπτυχιακών τους σπουδών θα μπορούσαν να παρακολουθήσουν ένα μεταπτυχιακό ή διδακτορικό πρόγραμμα. Οι περισσότεροι εξέφρασαν την επιθυμία να επισκεφθούν ξανά το Πανεπιστήμιο όπου έκαναν Erasmus ως μεταπτυχιακοί ή διδακτορικοί φοιτητές και ορισμένοι επίσης θα ήθελαν να αναζητήσουν επαγγελματική αποκατάσταση στη συγκεκριμένη χώρα.

Είναι γεγονός ότι οι Έλληνες φοιτητές προτιμούν κυρίως τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης γεγονός που συνδέεται και με την «οριενταλιστική» εκδοχή για την ανωτερότητα της «Δύσης» και, κατ' επέκταση της παιδείας που προσφέρει. Δύσκολα οι Έλληνες φοιτητές θα επιλέξουν να παρακολουθήσουν το πρόγραμμα σε μια χώρα της Κεντρικής Ευρώπης ή σε μια Βαλκανική χώρα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει κάποιος από τους διδάσκοντες που συμμετείχε στις συνεντεύξεις: *«Οι Έλληνες φοιτητές θα προτιμήσουν να παρακολουθήσουν το πρόγραμμα Erasmus σε χώρες όπως η Ισπανία λόγω κλίματος, η Ολλανδία λόγω φήμης, ή η Αγγλία, η Γαλλία και η Γερμανία λόγω γλώσσας».*

Από την άλλη πλευρά οι αλλοδαποί φοιτητές που παρακολουθούν το πρόγραμμα στην Ελλάδα έκαναν την επιλογή τους τόσο λόγω του κλίματος αλλά και λόγω της αρχαιοελληνικής ιστορίας και της ελληνικής πολιτισμικής κληρονομιάς. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν *«να νιώσουν τη χαρά του ήλιου»* ή ακόμη λόγω του αντικείμενου των σπουδών τους που σχετίζεται κυρίως με την αρχαία Ελλάδα.

Εκτός από την ακαδημαϊκή γνώση στο πλαίσιο του Erasmus οι φοιτητές βλέπουν επίσης πως είναι οργανωμένο και πως λειτουργεί ένα άλλο πανεπιστήμιο πέρα από το δικό τους.

Οι Έλληνες φοιτητές επισήμαναν το γεγονός ότι εντυπωσιάστηκαν ιδιαίτερα από τις υποδομές των πανεπιστημίων στο εξωτερικό και από την καλή συνεργασία που είχαν με τους καθηγητές. Όσον αφορά το θέμα των γνώσεων υποστήριξαν ότι οι διδάσκοντες στα ελληνικά πανεπιστήμια είναι καλύτερα καταρτισμένοι σε σύγκριση με τους ευρωπαϊούς συναδέλφους τους, αλλά το γεγονός αυτό δεν αντισταθμίζει το χάος και την έλλειψη οργάνωσης στο ελληνικό πανεπιστήμιο. Το θέμα των πολύ καλών υποδομών των ξένων πανεπιστημίων επισημάνθηκε και από την διοικητική προϊσταμένη του προγράμματος Erasmus του Παντείου Πανεπιστημίου, η οποία

συμμετείχε επίσης σε μια ανταλλαγή στο πλαίσιο του προγράμματος. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

«στην Ισπανία οι υποδομές του πανεπιστημίου και η διοικητική του οργάνωση λειτουργούσε στην εντέλεια. Αυτό που μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση ήταν το γεγονός ότι όλες οι εργασίες γίνονταν ηλεκτρονικά. Δεν υπήρχαν άπειροι φάκελοι με χαρτιά όπως εδώ, δεν ήταν απαραίτητες οι σφραγίδες, δεν υπήρχε ίχνος γραφειοκρατίας».

Μια μεταπτυχιακή Ελληνίδα φοιτήτρια του Παντείου που βρέθηκε για Erasmus στο Παρίσι αναφέρει επί του θέματος: *«όταν έφτασα στο πανεπιστήμιο στο Παρίσι έπαθα πραγματικά πολιτισμικό σοκ. Από ένα πανεπιστήμιο «self service» στην Ελλάδα, βρέθηκα στη Γαλλία σε ένα άμογα οργανωμένο Ίδρυμα».*

Αντίθετα, οι αλλοδαποί φοιτητές που έκαναν το Erasmus στην Ελλάδα εντυπωσιάστηκαν με την έλλειψη στοιχειωδών υποδομών, όπως είναι γι' αυτούς η απεριόριστη πρόσβαση στο Internet, ή με το γεγονός ότι οι καθηγητές δεν ήταν ποτέ στο γραφείο τους τις ώρες που δήλωναν ότι θα βρίσκονταν εκεί ή δεν απαντούσαν στα e mail τους. Μια φοιτήτρια από την Πολωνία αναφέρει χαρακτηριστικά: *«έψαχνα ένα συγκεκριμένο καθηγητή ολόκληρο το εξάμηνο. Στις παραδόσεις ερχόταν πάντα ο βοηθός του, στο γραφείο του δεν ήταν ποτέ, στα e mail μου δεν απάντησε. Τελικά δεν τον συνάντησα ποτέ».* Οι οργανωτικές ικανότητες των εργαζομένων στα Πανεπιστήμια του εξωτερικού έκαναν ιδιαίτερη εντύπωση και σε ένα νεαρό φοιτητή οικονομικών του Παντείου, που βρέθηκε για ένα εξάμηνο σε πανεπιστήμιο στο Ανόβερο. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

«στο πανεπιστήμιο που παρακολούθησα το πρόγραμμα Erasmus υπεύθυνος για το πρόγραμμα σε ολόκληρο το πανεπιστήμιο ήταν ένας μόνο διοικητικός υπάλληλος, ο οποίος κανόνιζε με σχετική ευκολία τα πάντα, από την υποδοχή των νέων φοιτητών, την ξενάγησή τους στο πανεπιστήμιο μέχρι και τα πάρτυ. Ενώ, αντίθετα στο ελληνικό πανεπιστήμιο υπάρχουν τόσοι διοικητικοί υπάλληλοι υπεύθυνοι για το Erasmus και τελικά δεν κάνουν τίποτε. Μια φορά τυχαία βρέθηκα στο γραφείο Erasmus του Παντείου όταν οι διοικητικοί συζητούσαν για την έκδοση μιας αφίσας για την προώθηση του προγράμματος. Μετά από αρκετές συζητήσεις και δυσκολίες που παρουσιάστηκαν τελικά η αφίσα δεν εκδόθηκε ποτέ».

Εκτός από τα ζητήματα της οργάνωσης των σπουδών και τους λόγους που ένας φοιτητής θα επιλέξει να συμμετάσχει στο συγκεκριμένο πρόγραμμα ένα άλλο ερώτημα των συνεντεύξεων έχει να κάνει με το κατά πόσο ένα τέτοιο πρόγραμμα προωθεί μια κινητικότητα ανθρώπων και γνώσεων στο πλαίσιο της τριτοβάθμιας

εκπαίδευσης. Όλοι οι συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις συμφώνησαν ότι ένας από τους κύριους στόχους του προγράμματος, όπως έχει τεθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση, που είναι η αύξηση της κινητικότητας των νέων στην Ευρώπη πράγματι επιτυγχάνεται. Δήλωσαν ότι θα συμμετείχαν ξανά σε ανάλογα προγράμματα στο μέλλον ή πλέον θεωρούν ότι μπορούν πιο εύκολα να ταξιδέψουν, να ζήσουν ή να σπουδάσουν σε μια άλλη ευρωπαϊκή χώρα.

Όλοι οι συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις, επίσης, συμφώνησαν ότι τα σύνορα μεταξύ των χωρών της Ευρώπης γίνονται λιγότερα ορατά και περισσότερο προσπελάσιμα. Αυτό συνδέεται και με το σχόλιο του Cris Shore ότι στη δημιουργία μια ένωσης πολιτών σημαντικό είναι η κατάργηση των συνόρων, όχι μόνο των νομικών και υλικών αλλά πρώτιστα των συμβολικών (Shore 2000:293). Μια φοιτήτρια από την Πολωνία αναφέρει σχετικά με το θέμα αυτό: *«τα σύνορα των χωρών πράγματι καταργούνται, αλλά σε λίγο καιρό αναδύονται νέα σύνορα, που έχουν σχέση με τη νοοτροπία του κάθε λαού και την αδυναμία του να κατανοήσει κάποια μοτίβα συμπεριφοράς ενός άλλου λαού»*. Το γεγονός αυτό κάνει την εμφάνισή του και στο πεδίο της τροφής και του ποτού. Η ίδια Πολωνέζα φοιτήτρια αναφέρει ότι δεν της αρέσει καθόλου η ελληνική κουζίνα και δε μπορεί να εξηγήσει τη μανία των Ελλήνων να χρησιμοποιούν ελαιόλαδο σε όλα τα φαγητά. Μάλιστα δηλώνει ότι ανυπομονεί να γυρίσει στη χώρα της όπου χρησιμοποιούν «κανονικό» λάδι. Πολλοί είναι εκείνοι οι φοιτητές, Έλληνες και μη, που κατά τη διάρκεια του Erasmus νοστάλγησαν τα φαγητά της χώρας τους. Ένας Τσέχος φοιτητής αρχιτεκτονικής, αναφορικά με τις συνήθειές του, τονίζει ότι στην Ελλάδα του έλλειψε «η φθηνή μπύρα», κάτι που στη Τσεχία το θεωρεί δεδομένο.

Αναφορικά με το θέμα των συνόρων, ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη των Τούρκων συμμετεχόντων του προγράμματος, που φέρνει στην επιφάνεια τόσο τις οριενταλιστικές αντιλήψεις αυτών που προέρχονται από τη δυτική Ευρώπη σχετικά με την Ανατολή αλλά και τη θέση του Ισλάμ στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι φοιτητές που προέρχονται από την Τουρκία επέμειναν ιδιαίτερα στο γεγονός ότι παρά την ευκαιρία που έχουν να συμμετέχουν σε ένα τέτοιο πρόγραμμα ανταλλαγής η κινητικότητά τους στο χώρο της Ευρώπης είναι ακόμη αρκετά περιορισμένη, λόγω του γεγονότος ότι χρειάζονται βίζα για να ταξιδέψουν και να επισκεφθούν άλλες χώρες, άρα τα σύνορα γι' αυτούς είναι ακόμη υπαρκτά.

Αναφορικά με το ζήτημα που τέθηκε πιο πάνω γύρω από τις ιδέες της «Δύσης» και την «Ανατολής» και την ηγεμονική κυριαρχία της πρώτης στη δεύτερη,

οι φοιτητές και οι Τούρκοι και αυτοί που προέρχονται από άλλα κράτη υποστήριξαν ότι σε διάφορες περιπτώσεις ένας τέτοιος λόγος γίνεται εμφανής, όπως είναι για παράδειγμα το ζήτημα της ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά ανέφεραν επίσης ότι οι κοινωνίες γίνονται πιο ανεκτικές στο μη οικείο και το «άλλο». Την άποψη αυτή εξέφρασαν οι φοιτητές που προέρχονται από την κεντρική και βόρεια Ευρώπη γιατί στην περίπτωση των Ελλήνων οι Τούρκοι αντιπροσωπεύουν τον απόλυτο «άλλο» και οι περισσότεροι Έλληνες δεν είναι διατεθειμένοι να τους δεχτούν ως ισότιμους συνομιλητές ή ως ισότιμα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από την άλλη πλευρά, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι οι Τούρκοι φοιτητές είναι κατεξοχήν ευρωπαϊστές. Ένας φοιτητής από την Άγκυρα επισημαίνει όμως:

«έχω βαρεθεί να ακούω για την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Συνέχεια προκύπτουν δυσκολίες. Μάλλον δε θα μας δεχθούν ποτέ».

Την περίπτωση της Τουρκίας σχολιάζει και ο Βέλγος πληροφορητής μου: *«Σχετικά με την Τουρκία δε θεωρώ σοβαρή δικαιολογία για τη μη ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση την διαφορετική νοοτροπία που έχει σε σχέση με την Ευρώπη, ή το γεγονός ότι οι κάτοικοί της είναι μουσουλμάνοι. Με ενδιαφέρουν περισσότερο τα ανθρώπινα δικαιώματα που σε πολλές περιπτώσεις στη χώρα αυτή καταπατώνται. Με προβληματίζει το γεγονός ότι στο Σύνταγμα αυτής της χώρας υπάρχει άρθρο που λέει ότι απαγορεύεται κάποιος να εκφραστεί εναντίον του κράτους. Κατά τη γνώμη μου αυτό είναι το σημαντικό θέμα στις σχέσεις Τουρκίας από Ευρωπαϊκής Ένωσης».*

Μια άλλη ενδιαφέρουσα απάντηση δόθηκε στην ερώτηση εάν η έννοια της «Ευρώπης» ταυτίζεται με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Και οι Έλληνες και οι αλλοδαποί φοιτητές υποστήριξαν ότι ναι μεν αρχικά στο άκουσμα της λέξης «Ευρώπη» σκέφτονται με γεωγραφικούς όρους αλλά τελικά υπάρχει η ταύτιση της «Ευρώπης» με την Ευρωπαϊκή Ένωση, τόσο στον καθημερινό λόγο, όσο και στο λόγο των μέσων ενημέρωσης ή στο λόγο των πολιτικών. Όπως αναφέρει και ο Weiler (Weiler :12) *«στο δημόσιο λόγο ο όρος «Ευρώπη» ταυτίζεται με την Ευρωπαϊκή Ένωση στον ίδιο βαθμό που η «Αμερική» υποδηλώνει τις Ηνωμένες Πολιτείες».*

Το ζήτημα σχετικά με τα σύνορα της Ευρώπης δεν αφορά μόνο τις συνοριακές γραμμές μεταξύ των κρατών αλλά το οριστικό σύνορο του που τελειώνει η Ευρώπη στην Ανατολή. Ακόμη το σύνορο αυτό είναι ρευστό και βρίσκεται υπό διαπραγμάτευση. Οι κατά καιρούς «άλλοι» της Ευρώπης, οι ανατολικοευρωπαίοι και οι βαλκάνιοι πλέον βρίσκονται εντός των συνόρων της Ευρώπης. Το πρόγραμμα Erasmus υπάρχει εδώ και αρκετά χρόνια στις χώρες αυτές και οι φοιτητές που

συμμετείχαν στις συνεντεύξεις εκφράστηκαν πολύ θετικά για το γεγονός ότι κράτη που δεν ήταν ακόμη μέλη της ΕΕ είχαν ένα τέτοιο πρόγραμμα που έδωσε την ευκαιρία σε πολλούς νέους φοιτητές από αυτές τις χώρες να μετακινηθούν και να σπουδάσουν στο εξωτερικό. Γενικότερα, οι φοιτητές εξέφρασαν την άποψη ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να παραμείνει ανοιχτή και στην ένταξη νέων χωρών.

Αλλά προκύπτει πάλι ένα ζήτημα αποκλεισμού ορισμένων ομάδων. Το *Erasmus*, όπως επισημαίνει μια Ελληνίδα φοιτήτρια που παρακολούθησε το πρόγραμμα πριν κάποια χρόνια στο Παρίσι, «ορίζει μια προνομιούχα ομάδα ατόμων, που θεωρούνται ευρωπαίοι πολίτες, έχουν τα δικαιώματα που προσφέρει η ΕΕ στους πολίτες της και έχουν έτσι τη δυνατότητα να σπουδάσουν στο εξωτερικό και να ταξιδέψουν. Αλλά όσο περισσότερα προνόμια προσφέρει η ΕΕ στους πολίτες της τόσο περισσότερο αυστηρή γίνεται με τον αποκλεισμό άλλων. Ο λόγος για την Ευρώπη – Φρούριο είναι χαρακτηριστικός του πως αυτοπροσδιορίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση και του τι θεωρεί ευρωπαϊκό».

Μια φοιτήτρια από την Τουρκία αναφέρει: «το πρόγραμμα *Erasmus* είναι κατεξοχήν μια πολιτική επιλογή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που σκοπό έχει να προωθήσει την ιδέα της ενωμένης Ευρώπης, την Ευρώπη των Λαών και του «Ευρωπαίου Ανθρώπου» όπως τον είχαν φανταστεί οι εμπνευστές του οράματος της δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

Όσον αφορά το ζήτημα της ύπαρξης μιας «ευρωπαϊκής ταυτότητας» οι φοιτητές εξέφρασαν την άποψη ότι μια τέτοια ταυτότητα μάλλον δεν υπάρχει, τουλάχιστον όχι ακόμη.

Για τους περισσότερους φοιτητές που παρακολουθούν το πρόγραμμα *Erasmus*, η εμπειρία τους αυτή είναι μια από τις καλύτερες στη ζωή τους. Πολλοί τη θεωρούν ως μια εμπειρία που άλλαξε ή που θα αλλάξει τη ζωή τους και τον τρόπο σκέψης τους. Αναφέρουν χαρακτηριστικά: «το *Erasmus* με έκανε να καταλάβω ότι μπορώ να βρεθώ μόνος σε μια ξένη χώρα, σε ένα καινούργιο περιβάλλον και να προσαρμοστώ πολύ καλά. Μου έδειξε ότι μπορώ να ζήσω μόνος μου, να είμαι υπεύθυνος για τον εαυτό μου, να αυξήσει την αυτοπεποίθησή μου».

Μια φοιτήτρια από την Πολωνία λέει «το *Erasmus* με έκανε να νιώθω πιο σίγουρη για τον εαυτό μου. Απέκτησα μια πιο θετική και αισιόδοξη σκέψη, τώρα όλα μου φαίνονται πιο εύκολα και πιο πιθανά να πραγματοποιηθούν». Ένας Τσέχος φοιτητής που παρακολούθησε το πρόγραμμα *Erasmus* το 2001, στο Ηράκλειο Κρήτης, αναφέρει: «το πρόγραμμα *ERASMUS* μου έδωσε την ευκαιρία να ζήσω για

πρώτη φορά, για κάποιους μήνες μακριά από την οικογένειά μου, με άλλους φοιτητές, και επιπλέον, έχοντας την εμπειρία αυτή επέλεξα να επιστρέψω στην Ελλάδα μετά από 6 χρόνια και τον τελευταίο χρόνο ζω και εργάζομαι στην Αθήνα». Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και ένας Ιταλός φοιτητής πολιτικών επιστημών από τη Ρώμη. Αναφέρει: «είδα το Erasmus ως μια ευκαιρία να ζήσω σε μια άλλη χώρα, να γνωρίσω άλλα άτομα από διαφορετικά μέρη και να περάσω καλά»

Ένας νεαρός Βέλγος φοιτητής επισημαίνει επίσης: «προέρχομαι από τη Λιέγη, όπου ζω με την οικογένειά μου και σπουδάζω στο Πανεπιστήμιο. Παλαιότερα, η ιδέα ότι του να ζήσω ή να σπουδάσω, για παράδειγμα, στις Βρυξέλλες, φάνταζε σαν κάτι πολύ μακρινό. Μετά, όμως, από σχεδόν ένα χρόνο παραμονής μου στην Ελλάδα θεωρώ ότι πλέον θα μπορούσα άνετα να ζήσω σε μια άλλη ευρωπαϊκή χώρα και θα το επιδιώξω κάποια στιγμή στο μέλλον»

Οι φοιτητές του προγράμματος Erasmus επισημάναν ότι έχουν πλέον έχουν έρθει πιο κοντά σε διαφορετικούς τρόπους σκέψης και διαφορετικούς πολιτισμούς αλλά αυτό δε σημαίνει ότι δημιουργείται και μια νέα ευρωπαϊκή κουλτούρα ή ότι οι ίδιοι αποκτούν μια νέα ευρωπαϊκή ταυτότητα. Αναφέρουν χαρακτηριστικά: «Το Erasmus κάνει τους ανθρώπους πιο ανοιχτόμυαλους, λιγότερο ρατσιστές, ίσως αυτή η κατανόηση των άλλων πολιτισμών να βοηθήσει ώστε να μέλλον να λαμβάνονται ευκολότερα πολιτικές αποφάσεις που αφορούν την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι είναι δυνατό να δημιουργηθεί μια νέα ευρωπαϊκή κουλτούρα ή ταυτότητα. Κύριο εμπόδιο σε κάτι τέτοιο θεωρώ ότι είναι η γλώσσα».

Ένας άλλος φοιτητής επισημαίνει: «το Erasmus είναι ένας τόπος συνάντησης ανθρώπων, συνάντησης πολιτισμών, ανταλλαγής πολιτισμών, νοοτροπιών. Παρόλο αυτά δε θεωρώ ότι οι άνθρωποι θα ξεχάσουν ποτέ την εθνική τους ταυτότητα».

Από την πλευρά της η διοικητική υπάλληλος επισημαίνει «το Erasmus σε μια προοπτική παγκοσμιοποίησης να έρθουν σε επαφή οι λαοί, να συναντηθούν, να αποκτήσουν μια κοινή γλώσσα επικοινωνίας».

Οι περισσότεροι από του συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις συμφώνησαν ότι το Erasmus δεν κατασκευάζει, τουλάχιστον σήμερα, ή δε μπορεί να κατασκευάσει στο μέλλον, μια κοινή ευρωπαϊκή ταυτότητα. Αυτή η πεποίθηση των φοιτητών κατά τη γνώμη μου σχετίζεται και με το γεγονός ότι αυτοί που πήραν μέρος στις συνεντεύξεις σχετικά πρόσφατα είχαν συμμετάσχει στο πρόγραμμα Erasmus και δεν είχαν ακόμη την ευκαιρία να σκεφτούν το πρόγραμμα στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή δεν έχουν σκοπό να το δουν από αυτή την οπτική γωνία. Παρόλα αυτά, το

Erasmus κατασκευάζει μια κοινή ταυτότητα που τη μοιράζονται όλοι οι συμμετέχοντες, αυτή του φοιτητή Erasmus. Η κοινή ταυτότητα για όλους τους συμμετέχοντες του προγράμματος είναι εκείνη του φοιτητή που έχει παρακολουθήσει το πρόγραμμα Erasmus. Έχει κοινές εμπειρίες με άλλους ευρωπαίους φοιτητές εξαιτίας του γεγονότος ότι τους έχει δοθεί η ευκαιρία να ζήσουν παρόμοιες βιώματα. Αυτό είναι το κοινό τους χαρακτηριστικό. Όπως επισημαίνει η φοιτήτρια από την Πολωνία *«αισθάνομαι ότι μοιράζομαι μια κοινή ταυτότητα με τους υπόλοιπους φοιτητές Erasmus. Αλλά δε μπορώ να ισχυρισθώ ότι μοιράζομαι μια κοινή ταυτότητα με όλους τους Ευρωπαίους πολίτες».*

Είναι γεγονός ότι η κοινή αυτή ταυτότητα των φοιτητών Erasmus φαίνεται και στις συναναστροφές τους κατά τη διάρκεια του προγράμματος. Συνήθως οι αλλοδαποί φοιτητές Erasmus σε ένα πανεπιστήμιο αναπτύσσουν σχέσεις μεταξύ τους, εμφανίζονται ως μια κλειστή κοινότητα, που αυτό που τους συνδέει είναι ότι βιώνουν τις ίδιες καταστάσεις. Από την άλλη πλευρά όπως αναφέρει μια Ελληνίδα φοιτήτρια η οποία δεν έχει πάρει μέρος στο πρόγραμμα *«και εμείς (οι μη φοιτητές Erasmus) κατασκευάζουμε τους φοιτητές Erasmus ως υποκειμενικότητες και αυτοί το υιοθετούν, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι κάποιοι ίσως θέλουν να αποποιηθούν την ταυτότητα του φοιτητή Erasmus και να αποξενωθούν από την κοινότητα για να ζήσουν αυτό το διάστημα διαφορετικά».*

Ένας νεαρός φοιτητής από τη Δημοκρατία της Τσεχίας, αναφέρει σχετικά με την ευρωπαϊκή ταυτότητα: *«πιστεύω ότι η ΕΕ δεν είναι μια πολιτική ένωση αλλά ένας τόπος επικοινωνίας των λαών που συμμετέχουν σε αυτή. Νιώθω ότι είμαι Τσέχος και θα ήθελα να διατηρήσω την εθνική μου ταυτότητα και τον εθνικό μου πολιτισμό και στο μέλλον».* Αντίθετη άποψη εκφράζει ένας Τούρκος φοιτητής από την Κωνσταντινούπολη Αναφέρει χαρακτηριστικά: *«κατά τη γνώμη μου στόχος της ΕΕ είναι να δημιουργήσει μια ευρωπαϊκή ταυτότητα, ώστε σταδιακά οι πολίτες να ταυτιστούν με αυτή και μη δίνουν τόση σημασία στην εθνική τους ταυτότητα...να δημιουργηθεί στο χώρο της Ευρώπης μια κατά κάποιο τρόπο ευρωπαϊκή αυτοκρατορία».* Μια άλλη οπτική γωνία εκφράζουν κάποιοι άλλοι φοιτητές. Ένας πληροφορητής μου από την Ιταλία τονίζει: *«στην Ιταλία νιώθω Ιταλός, αλλά νιώθω παράλληλα και ευρωπαίος. Εάν βρεθώ π.χ. στην Ασία ίσως νιώσω περισσότερο ευρωπαίος».* Όπως επισημαίνει και ο Stuart Woolf : *«το εάν κάποιος θεωρεί τον εαυτό του Ευρωπαίο ή Ιταλό (Άγγλο, Γερμανό κτλ) εξαρτάται από το συνομιλητή του και το περιβάλλον. Ας επικαλεστούμε το απλούστερο παράδειγμα: η ευρωπαϊκή μας ταυτότητα*

εμφανίζεται πιθανώς δυναμικότερη στο πλαίσιο των σχέσεών μας με τους μη Ευρωπαίους (σε ατομικό ή θεσμικό επίπεδο), ενώ απεναντίας η εθνική μας ταυτότητα κυριαρχεί στις περιπτώσεις που ερχόμαστε σε επαφή με Ευρωπαίους διαφορετικών εθνικοτήτων» (Woolf, 19996: 53)

Το πρόγραμμα Erasmus παρά τις διαφορετικές αξιολογήσεις σε διαφορετικά συμφραζόμενα είναι σήμερα ένα από τα δημοφιλέστερα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το πόσο δημοφιλές έχει γίνει το πρόγραμμα Erasmus τα τελευταία χρόνια μπορεί να το διαπιστώσει κανείς και από τη δημιουργία του προγράμματος Erasmus – Mondus που προσπαθεί να προωθήσει την ευρωπαϊκή παιδεία σε παγκόσμιο επίπεδο μέσω της δημιουργία μεταπτυχιακών προγραμμάτων που απευθύνονται σε φοιτητές από όλες τις χώρες. Επίσης το Erasmus αναφέρεται και στη δημόσια κουλτούρα. Οι δύο σχετικά πρόσφατες ταινίες «L'Auberge espagnole» του σκηνοθέτη Cédric Klapisch το 2002 και η συνέχεια της, με τίτλο «Les Roupées russes» που γράφτηκε και σκηνοθετήθηκε επίσης από τον Klapisch το 2005 απεικονίζουν με αρκετό χιούμορ τις καταστάσεις που βιώνει μια ομάδα ευρωπαίων φοιτητών Erasmus.

Η υπόθεση της ταινίας εξελίσσεται ανάμεσα σε μια παρέα ερασμιακών φοιτητών στη Βαρκελώνη. Πρωταγωνιστής είναι ο 25χρονος Xavier, Γάλλος φοιτητής Οικονομικών που αποφασίζει να συμμετάσχει στο πρόγραμμα Erasmus όταν ένας φίλος των γονιών του, του υπόσχεται μια θέση στο Υπουργείο Εξωτερικών, με την προϋπόθεση όμως να μάθει Ισπανικά. Προκειμένου να μάθει τη γλώσσα, αφήνει στη Γαλλία την κοπέλα του, την οικογένειά του και την μέχρι τότε ζωή του και ξεκινά ένα ταξίδι που δεν ξέρει που θα τον οδηγήσει. Θα ζήσει μια νέα ζωή ψάχνοντας να βρει τη δική του. Στη Βαρκελώνη θα μοιραστεί το ίδιο διαμέρισμα με μια ομάδα ευρωπαίων φοιτητών Erasmus, ένα Γερμανό, ένα Ιταλό, μία Αγγλίδα, μία Ισπανίδα και ένα Ισπανό και μία Βελγίδα, η ενωμένη Ευρώπη μέσα στο ίδιο του το σπίτι. Αυτός που ήταν πάντα πολύ ... Γάλλος θα νοιώσει για πρώτη φορά ξένος! Θα εγκαταλείψει τις προκαταλήψεις του και κυρίως θα μάθει ότι μερικές φορές, ότι η επιστροφή δεν είναι παρά μια δεύτερη αναχώρηση.

Η ταινία προβάλλει έξυπνα τον προβληματισμό για την ιδέα της ενωμένης Ευρώπης, τα στερεότυπα που ακολουθούν τον κάθε λαό, τις διαφορετικές γλώσσες, νοοτροπίες και πολιτισμούς που καλούνται να συνυπάρξουν και τις συνέπειες αυτής της συγκατοίκησης στους διαφορετικούς λαούς. Η ιδέα μιας Ευρώπης χωρίς σύνορα και εθνικές διαφορές, αντίθετα οι διαφορετικές εθνότητες κάνουν τη ζωή πιο

ενδιαφέρουσα. προερχόμενων από διαφορετικές χώρες, θα προσπαθήσει να μάθει καταλανικά, θα ερωτευθεί, θα γλεντήσει και θα αποφασίσει τι θέλει να κάνει τελικά στη ζωή του. Δε θα δεχθεί την δουλειά που του είχαν υποσχεθεί και αναλογιζόμενος το χρόνο που πέρασε στην Ισπανία, αποφασίζει να ακολουθήσει το όνειρό του και να γίνει συγγραφέας.

Στη δεύτερη ταινία, ο πρωταγωνιστής είναι πλέον 30 ετών, ακολούθησε το όνειρό του και έγινε συγγραφέας αλλά βρίσκεται σε αδιέξοδο αφού αναγκάζεται να κάνει πολλές πρόχειρες δουλειές για να επιβιώσει και η προσωπική του ζωή έχει γεμίσει από εφήμερες σχέσεις χωρίς μέλλον. Όλα θα αλλάξουν όμως και θα ζήσει νέες περιπέτειες όταν αποφασίζει να ταξιδέψει ανά την Ευρώπη για να συναντήσει ξανά τους φίλους του που γνώρισε στο Erasmus, να αναζητήσει νέες πηγές έμπνευσης ως συγγραφέας.

6. Επίλογος

Σε ένα άρθρο του 2005 στην International Herald Tribune το Erasmus παρουσιάζεται σαν ένα μέσο που αθόρυβα προωθεί μια ευρωπαϊκή ταυτότητα¹⁷. Το άρθρο αναφέρει και την άποψη Stefan Wolff, καθηγητή πολιτικής επιστήμης, ο οποίος βλέπει τη γενιά του «Erasmus» όπως χαρακτηριστικά την ονομάζει, να μοιράζεται για πρώτη φορά στην ιστορία μια κοινή ευρωπαϊκή ταυτότητα. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι σε 15, 20, ή 25 χρόνια η Ευρώπη θα διοικείται από ηγέτες με τελείως διαφορετικά κοινωνικά βιώματα και θα υπάρχει περισσότερη ενότητα στις αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το ίδιο άρθρο επισημαίνει επίσης, ότι και η αγορά εργασίας αποζητά πλέον άτομα που είχαν τέτοιου είδους εκπαιδευτικές εμπειρίες, αναζητούν προσωπικό κοσμοπολίτικο, ευμετακίνητο και πολύγλωσσο.

Το Erasmus πράγματι φέρνει κοντά τους νέους της Ευρώπης, κάνει το διαφορετικό να μοιάζει πιο οικείο. Παράλληλα, αυτό το συναπάντημα των νέων Ευρωπαίων προήλθε από τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αν δεν υπήρχαν δεν

¹⁷ <http://www.iht.com/articles/2005/04/26/news/enlarge2.php>

μπορεί κανείς να πει με σιγουριά πως θα ήταν η κατάσταση στον τομέα της εκπαίδευσης.

Η ΕΕ συνεχίζει να διευρύνεται και ίσως μελλοντικά να δεχθεί και άλλα κράτη. Στο εσωτερικό μιας τόσο μεγάλης ένωσης διαφορετικών κρατών, η ιδέα μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας είναι ζωτικής σημασίας για την ύπαρξη της ίδιας της ένωσης. Οι κοινές πολιτικές της ΕΕ, που προωθούν την ιδέα της ενοποίησης είναι πολλές. Η εκπαίδευση είναι από τους τομείς αυτούς, είναι ο τομέας που θα προσφέρει τους μελλοντικούς ευρωπαίους πολίτες και ηγέτες.

Αν η ΕΕ επιλέγει, σύμφωνα με την ανάγνωση του C. Shore την ιστορία της εξελικτικά ως μια ιστορία επιτυχίας, Είναι γεγονός ότι η προώθηση του ευρωπαϊκού πολιτισμού και της κοινής ταυτότητας έχει στηριχθεί κατά κύριο λόγο σε ευρωκεντρικές αντιλήψεις.

Ο Derrida (Derrida 2006:46) επισημαίνει ότι οι έννοιες «ευρωπαϊσμός», «ευρωπαϊκότητα» και «ευρωκεντρισμός» πρέπει να αποδομηθούν από την ευρωπαϊκή παράδοση, χωρίς, όμως, να αφαιρούν τη συλλογική μνήμη αλλά παράλληλα να δείχνουν «μια ελευσόμενη Ευρώπη που ψάχνεται» Ο συγγραφέας προσμένει από την Ευρώπη να αναλάβει ορισμένες ευθύνες για το μέλλον της ανθρωπότητας. *«Η Ευρώπη που θα έρθει να σπείρει το σπόρο μιας νέας πολιτικής της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης»* (Derrida 2006: 47). Ίσως το πρόγραμμα Erasmus να οδηγήσει προς αυτή την κατεύθυνση.

Παράρτημα

ERASMUS 2007/2008¹⁸

ΟΝΟΜΑ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ	Κινητικότητα φοιτητών με σκοπό τις Σπουδές	Κινητικότητα φοιτητών με πρακτική άσκηση	Κινητικότητα με σκοπό τη Διδασκαλία	Κινητικότητα με σκοπό την Επιμόρφωση Προσωπικού	Οργάνωση Κινητικότητας	Οργάνωση Κινητικότητας για πρακτική άσκηση	ΣΥΝΟΛΟ
G ATHINE 01 Εθνικό και Καποδιστριακό Παν/μιο Αθηνών	1.414.821	96.657	31.394	3.461	51.100	20.850	1.618.283
G ATHINE 02 Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνίο	365.475		37.517		21.840		424.832
G ATHINE 03 Γεωπονικό Παν/μιο Αθηνών	34.759		4.786	407	5.500		45.452
G ATHINE 04 Οικονομικό Παν/μιο Αθηνών	403.568	17.517	1.678	6.108	23.040	7.920	459.831
G ATHINE 06 Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών	112.450		3.987	3.054	8.440		127.931
G ATHINE 41 Παν/μιο Αιγαίου	147.862	75.073	10.302	18.731	10.120	21.900	283.988
G ATHINE 42 Ιόνιο Παν/μιο	84.180		1.471	204	6.200		92.055
G IOANNIN 01 Παν/μιο Ιωαννίνων	81.849	10.079	5.773	6.108	7.740	6.600	118.149
G IRAKLIO 01 Παν/μιο Κρήτης	144.366	52.065	38.959	13.641	23.200	14.970	287.201

¹⁸ Πηγή: http://portal.iky.gr:8069/portal/content/default/socrates/results/Xrimatodotisi_Idrimaton.doc

G KALLITH 01 Χαροκόπειο Παν/μιο Οικιακής Οικονομίας	8.460	11.921	6.086	8.144	4.840	4.620	44.071
G KALLITH 02 Πάντειο Παν/μιο Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών	328.368		12.738	8.551	18.560		368.217
G KOMOTIN 01 Δημοκρίτειο Παν/μιο Αθηνών	223.672		18.218		17.200		259.090
G PATRA 01 Παν/μιο Πατρών	282.514	51.613	52.423		16.800	14.550	417.900
G PIREAS 01 Παν/μιο Πειραιώς	185.606		2.756	3.665	13.060		205.087
G THESSAL 01 Αριστοτέλειο Παν/μιο Θεσ/νίκης	1.465.253	58.390	108.482	21.581	58.900	19.800	1.732.406
G THESSAL 02 Παν/μιο Μακεδονίας	204.098		1.940	611	14.600		221.249
G VOLOS 01 Παν/μιο Θεσσαλίας	168.602	19.185	20.769	13.234	12.640	12.660	247.090
G KRITI 09 Πολυτεχνείο Κρήτης	16.960	22.626	1.550	2.850	1.760	9.510	55.256
G KOZANI 01 Παν/μιο Δυτικής Μακεδονίας	5.706		11.182	2.443	5.280		24.611

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου							
	42.305		1.237		2.200		45.742
G PATRAS 05 Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο							
	2.482		1.204	204	500		4.390
G ARTA 01 ΤΕΙ Ηπείρου							
	79.994		8.088	3.665	6.900		98.647
G ATHINE 34 ΤΕΙ Αθήνας							
	212.022		39.149	35.832	23.840		310.843
G EGALEO 01 ΤΕΙ Πειραιά							
	72.170		4.871	21.581	6.760		105.382
G KAVALA 01 ΤΕΙ Καβάλας							
	40.799	37.954	18.326	3.461	9.980	8.460	118.980
G KOZANI 01 ΤΕΙ Δυτ. Μακεδονίας							
	55.835		557	3.257	5.500		65.149
G KRITIS 04 ΤΕΙ Κρήτης							
	392.029	112.610	16.036	6.108	18.000	15.600	560.383
G LARISSA 02 ΤΕΙ Λάρισας							
	35.497		1.736		4.180		41.413
G MESOLO 01 ΤΕΙ Μεσσολογγίου							
	43.110		1.620	1.832	3.300		49.862
G PATRA 01 ΤΕΙ Πάτρας							
	23.279		27.789	1.629	4.840		57.537
G SERRES 01 ΤΕΙ Σερρών							
	35.348		4.262	1.018	5.060		45.688

G THESSAL 12 ΤΕΙ Θεσσαλονίκης	205.881	20.645	4.026	5.090	18.480	3.630	257.752
G LAMIA 02 ΤΕΙ ΛΑΜΙΑΣ	48.464		557	4.886	5.060		58.967
G PSAHN-E 01 ΤΕΙ Χαλκίδας	71.555		4.454	1.629	5.780		83.418
ΤΕΙ Ιόνιων Νήσων	9.556		2.160		1.760		13.476
G ΚΑΛΑΜΑΤ 01 ΤΕΙ Καλαμάτας	14.738		1.002		1.540		17.280
G CHANIA 01 ΜΑΙΧ	6.347		726		500		7.573
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	10.164		908	1.018	5.280		17.370

Βιβλιογραφία:

1. Burges, A. 2001, *Διαμελισμένη Ευρώπη: Η νέα ηγεμονία στην Ανατολή*, Αθήνα, Μπουκουμάνης
2. Buonfino, A. 2004, Between Unity and Plyrality: The Politicization and Securitization of the Discourse of Immigration in Europe, *New Political Science*, Volume 26, Number 1
3. Delanty, G. 1995, *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, New York, St Martin's Press
4. Derrida, J. 2006, *Μαθαίνοντας να ζεις εν τέλει*, Αθήνα, Άγρα
5. Goddard, V. Lobera, J. Shore, C (eds), 1994, *The Anthropology of Europe: Identities and boundaries in conflict*, Oxford, Berg
6. Habermas, J. 2003, *Ο μεταεθνικός αστερισμός*, Αθήνα, Πόλις
7. Hall, S. 2003, *Διαμόρφωση της νεωτερικότητας : οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός*, Αθήνα, Σαββάλας
8. Hardt, M. Negri, A. 2000, *Empire*, Harvard, Harvard University Press
9. Hering, G , 1996, Η εξέλιξη της ιδέας της Ευρώπης από ιστορική σκοπιά, *Σύγχρονα Θέματα*, Τεύχος 60-61
10. Hroch M. , Τοντόροβα Μ., 1996, *Εθνικό κίνημα και Βαλκάνια*, Αθήνα, Θεμέλιο
11. Κόκκινος, Γ. *Αναζητώντας την Ευρώπη: Οι Αντινομίες της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Κουλτούρας και η Ιδέα της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*, Αθήνα, Μεταίχμιο
12. Leicester G. 1996, A pragmat approach to the construction of Europe, in M. Herrero de Minon and G. Leicester, *Europe, A time for pragmatic*, London, *European Policy Forum*
13. Said, E. 1996, *Οριενταλισμός*, Αθήνα, Νεφέλη
14. Shore, C. 2000, *Building Europe: the cultural politics of European integration*, London, Routledge
15. Στογιαννίδου, Μ. Πολυπολιτισμικότητα και Παγκοσμιοποίηση: η κατασκευή της «Ευρώπης» από την Ευρωπαϊκή Ένωση, Στο Κωνσταντοπούλου Χρ. κ.α (επιμ), «Εμεις» και οι «άλλοι». Αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, Δαρδανός, ΕΚΚΕ, 1999, σ. 121-134.

16. Weiler, J. 1999, *The Constitution of Europe: do the new clothes have an emperor? and other essays on european integration*, Cambridge, Cambridge University Press
17. Woolf, S. 1996, Υπάρχει ενότητα στην ευρωπαϊκή ιστορία και ταυτότητα;, *Σύγχρονα Θέματα*, τ.60-61

Διαδίκτυο:

1. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/erasmus/success-stories_en.pdf
2. http://ec.europa.eu/education/programmes/mundus/index_en.html
3. http://europa.eu/pol/educ/overview_el.htm
4. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/erasmus/success-stories_en.pdf
5. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/erasmus/mobility_en.pdf
6. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/06/467&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=fr>